K. IV. 177(A)

PREOT C. MATASĂ

CERCETĂRI DIN PREISTORIA JUDEȚULUI NEAMȚ

— Cu o prefață de Prof. RADU VULPE —

EXTRAS DIN „BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE", FASCICOLA 97, IULIE-SEPTEMBRE 1938.

1 9 4 0

Așezământul tipografic „DATINA ROMÂNEASCĂ" * Vălenii-de-Munte (Prahova)

17038

mută acasă.

PREOT C. MATASĂ

CERCETĂRI DIN PREISTORIA JUDEȚULUI NEAMȚ

— Cu o prefață de Prof. RADU VULPE —

EXTRAS DIN „BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE", FASCICOLA 97, IULIE-SEPTEMBRE 1938.

BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

17038-

1 9 4 0

Așezământul tipografic „DATINA ROMÂNEASCĂ" * Vălenii-de-Munte (Prahova)

K.N. 177 (A)

PREFAȚĂ

Prin lucrarea de față, publicată mai intâiu in *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, părintele C. Matasă, – o distinsă personalitate a ținutului Neamțului, cunoscută prin cultura sa istorică, prin producțiile sale literare și prin laborioasele sale realisări de ordin cultural –, a urmărit să aducă la cunoștința oamenilor de știință resultatele cercetărilor foarte asidui și utile pe care le-a intreprins, in ultimii ani, cu scopul de a identifica așezările preistorice din cuprinsul vechiului și frumosului ținut al Bistriței și al Ceahlăului.

Cât de rodnică a fost această activitate a d-sale de pionier al științei, e destul să contemplăm sugestiva hartă pe care o presintă aici – și in care figurează nu mai puțin de 94 de stațiuni antice –, și s'o comparăm cu situația de acum patru ani, când pe orice hartă arheologică a României județul Neamțului era representat, ca atâtea alte colțuri ale țării noastre, printr'o mare pată albă. Era unul din cele mai necunoscute districte preistorice ale Daciei: azi e unul din cele mai cercetate.

Cu o inteleaptă concepție despre rostul cercetărilor de acest fel, părintele Matasă a ținut, incă de la inceputul noilor d-sale preocupări, să aibă concursul și indrumările arheologilor specialiști. M'am bucurat cel d'intâiu de cinstea de a fi fost invitat la o asemenea colaborare științifică și am răspuns cu o incredere deplină, care nu mi-a fost inșelată. Începutul lucrului, cu mijloace materiale procurate de la autoritățile și instituțiile locale prin stăruința și prin influența Părintelui Matasă, l-am făcut in Iunie 1935, când am condus săpăturile din stațiunea Horodiștea de la Calu. Numeroasele obiecte găsite atunci, mai ales fragmentele splendidei ceramice cucuteniene, au alcătuit fondul pe temeiul căruia s'a organisat Museul „Casei Naționale" din Piatra-Neamț, devenit, prin adaosurile ulterioare și prin munca pasionată și continuă a Părintelui, una din cele mai frumoase colecții preistorice din țară. In anul următor, am săpat stațiunea de la Izvoare, lângă Piatra, având norocul să dau cel d'intâiu peste resturile unei civilisații eneolitice mai vechi decât ceramica pictată de stil A de la Cucuteni. Constatările revelatoare de atunci mi-au fost confirmate prin noi explorări, făcute in aceiași așezare, in bună parte cu colaborarea d-nei Ecaterina Vulpe, in anii 1936, 1938 și 1939 Mulțămită unui sondagiu intr'o țarină de lângă Târpești, aveam să constat, in 1938, existența aceleiași civilisații arhaice și in partea de Nord a județului. In toamna lui 1937 am săpat stațiunea de la Costișa, din vrâsta bronzului. In preajma aceleiași localități de pe lângă Buhuși, au fost explorate, in 1938, prin săpăturile d-nei Vulpe, două așezări cu ceramică pictată eneolitică. In sfârșit, alte explorări, tot la invitația Părintelui Matasă și tot cu mijloacele oferite de d-sa, au fost făcute, in 1937, in stațiunile cucuteniene de la Dobreni și de la Traian, de către d-l Vladimir Dumitrescu, fost director al Museului Național de Antichități.

Aproape toate ilustrațiile reproduse in lucrarea de față a Părintelui Matasă, represintă obiecte descoperite cu prilejul acestor săpături sistematice. Unele din obiecte, ca și unele din constatările și conclusiile pe care le menționează Părintele, au mai fost publicate in articolele mele din *Anuariul liceului „Petru Rareș" din Piatra-Neamț* (pe 1934-35 și 1935-36), din *Eurasia septentrionalis antiqua* (XI, 1936) și din *Illustrated London News* (nr. 5266, Iunie 17, 1939). Altele insă sânt incă inedite, rămânând a fi expuse, cu toate datele și observațiile științifice, atunci când săpăturile respective vor fi de ajuns de inaintate pentru a ne ingădui să dăm asupra lor rapoarte depline.

Inițiativa Părintelui Matasă de-a apela la experiența și la pregătirea arheologilor specialiști pentru explorarea stațiunilor descoperite mai intâiu de d-sa, represintă, in activitatea cercetătorilor locali din țara noastră, un rar exemplu de probitate intelectuală. Pentru d-sa o stațiune preistorică nu este, ca pentru atâția alții, din nefericire destul de numeroși, doar un deposit generos de cioburi și de curiosități arheologice, pentru procurarea cărora e de ajuns o scormonire la intâmplare a straturilor, indiferent dacă prin aceasta se pierd pentru totdeauna informații din cele mai importante asupra trecutului. Un asemenea fel de a concepe valoarea cercetărilor preistorice a fost lăsat de Părintele Matasă pe sama amatorilor lipsiți de sentimentul răspunderii științifice. D-sa a dat pilda de a fi ințeles in chip

hotărît că cetățuile și siliștile străvechi sânt adevărate arhive, pentru a căror descoperire simpla recoltă de obiecte nu ajunge. Mult mai prețioase și mai pline de sens sânt delicatele observații asupra raporturilor dintre aceste obiecte și straturile în care se găsesc. Asemenea observații nu pot fi făcute, cu destui sorți de izbândă, decât de cercetătorii familiarisați îndelung și intens cu săpăturile metodice și mai ales cu problemele specifice ale preistoriei, care nu se pot aprofunda decât prin ani mulți de pregătire și de studii.

Atitudinei acestea a Părintelui Matasă i se cuvin toate elogiile. Arheologii de meserie îi datoresc recunoștință pentru contribuția d-sale prețioasă la progresele tinerei dar importantei științe a preistoriei, fără a-i putea reproșa niciun fel de procedare exagerată. Iar pentru cei ce au avut plăcerea de a colabora cu d-sa la desgroparea tainelor ascunse în cetățuile de pe valea Bistriței ori de pe măgurile subcarpatice ale Moldovei, Părintele Matasă represintă un tesaur al acelor însușiri sufletești care fac, dintr'o întâmplătoare tovărășie științifică, o trainică prietenie.

Cu aceste sentimente de distinsă apreciere și de simpatie, recomand cititorului raportul de față al Părintelui C. Matasă, rod al unei admirabile străduințe. Prin harta arheologică pe care o presintă și pe care o lămurește cu atât de folositoare precisiuni, d-sa a adus o contribuție din cele mai prețioase la cunoașterea trecutului străvechiu al țării, înlesnind pe viitor explorări multe și minuțioase în județul Neamțului. Prin informațiile pe care le dă asupra săpăturilor făcute până acum în acea regiune și asupra resultatelor lor, această lucrare este reflexul unei activități științifice izbutite, în care inițiativa și stăruința neobosită a Părintelui a avut un rol hotărîtor. In sfârșit, transpusă în broșură, această lucrare constitue o foarte bună călăuză a Museului creat și îngrijit de d-sa, instituție care represintă o mândrie culturală atât pentru ținutul Neamțului, cât și pentru întreaga Moldovă.

RADU VULPE
Profesor la Universitatea din Iași.

INTRODUCERE

Cercetările arheologice întreprinse de câţiva ani în jud. Neamţ şi care au dus la întemeierea în Piatra a unui Muzeu Regional de Arheologie, nu s'ar fi putut face, dacă n'ar fi fost sprijinul larg al câtorva instituţii şi oameni de inimă, înţelegători ai lucrului. Astfel de cercetări cer întotdeauna fonduri însemnate.

Contribuţia principală a dat-o Casa Naţională „Regina Maria" care întreţine şi Muzeul Regional de Arheologie, al Jud. Neamţ, instalat în localul din str. Lt. Bădărău, din Piatra. *1).

Dl. Victor Iamandi, vizitând Muzeul în 1937, ca Ministru al Cultelor şi Artelor, a donat suma de lei 30.000, iar Domnul Ministru Petre Andrei 10.000, arătându-se astfel şi înalta preţuire a Autorităţii de Stat, faţă de străduinţele, ce se desfăşoară discret în acest colţ de provincie. Ministerul Cultelor şi Artelor, ca şi Comisiunea Monumentelor Istorice, prin împuternicirea ce mi s'a dat, cum şi prin înlesnirile ce mi s'au pus la îndemână, au ajutat în mare măsură la continuarea lucrului început.

Un sprijin nu mai puţin preţios pentru continuarea cercetărilor arheologice în acest judeţ, ca şi pentru desvoltarea Muzeului, a mai venit statornic, an de an, din partea D-lui farmacist C. Vorel, din partea Fabricilor de Hârtie şi Celuloză din Piatra, cum şi din partea Fabricii de Postav din Buhuşi.

Prefectura judeţului a ajutat şi ea această muncă, subvenţionând Casa Naţională în decursul acestor 4 ani din urmă, cu suma de lei 20.000.

Sprijinul călduros, de care s'au bucurat deci aceste cercetări la Neamţ, cum şi rezultatele nebănuit de interesante la care s'a ajuns până în prezent, au impus datoria unei dări de seamă privind cercetările arheologice la Neamţ, începând din 1934, data iniţierii lor şi până astăzi.

Trebue să menţionez apoi că îndrumările competente ale Domnului Profesor Radu Vulpe, au fost nepreţuite pentru desvoltarea şi organizarea Muzeului nostru.

Tot D-sale îi datorăm — în primul loc — sistematizarea cercetărilor arheologice la Neamţ, fiind şi sfătuitorul călduros al acestei modeste prezentări a rezultatelor căpătate până la începutul anului 1939.

Săpăturile sistematice făcute la Neamţ, au fost conduse de Doamna şi Domnul Profesor R. Vulpe, Casa Naţională suportând toate cheltuelile.

Satisfăcând rugămintea noastră, Domnul Vladimir Dumitrescu, a săpat la Traian, din fondurile Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti, materialul fiind luat de D-sa şi aşezat în acel Muzeu, unde s'a dus şi o parte din materialul provenit din săpăturile D-nei Vulpe, făcute la Isvoare din aceleaşi fonduri.

Alcătuindu-se această prezentare a rezultatelor dobândite, nu se urmăreşte o examinare erudită a problemelor, pe care materialul scos din pământ o poate pune — aceasta vor face-o fără îndoială, cu toată competinţa, specialiştii care au făcut săpăturile respective — ci numai să se arate, că ajutorul dat de cei ce urmăresc cu simpatie munca la Casa Naţională, n'a fost zadarnic şi apoi să se dovedească câtă bogăţie şi varietate de material, se găseşte numai în spaţiul restrâns al unui judeţ, dacă cercetarea lui se urmăreşte cu stăruinţă şi răbdare.

Important este că acest material, atât de nebăgat în seamă de foarte multă lume, formează un preţios izvor de documentare — de altfel singurul — pentru viaţa de pe aceste meleaguri într'o vreme, care a format zorile omenirii.

Pr. C. Matasă

Ianuarie 1940

---

*1). — Casa Naţională, „Regina Maria", din Piatra-Neamţ, s'a intemeiat in 1919, lucrând ani de-a-rândul sub prezidenţia D-lui General Gh. Dragu, care impreună cu D-l. General I. Manolescu, preşedintele Centralei Caselor Naţionale, a adus instituţiei noastre un mare prestigiu şi un sprijin nepreţuit.

Astăzi, Casa Naţională din Piatra are un număr de peste 100 membri, fiind condusă de un *comitet* compus din domnii:

General Gh. Dragu, preşedinte de onoare.
Preot C. Matasă, preşedinte activ.
V. Ghiţescu, profesor secundar, vice-preşedinte.

G. D. Lalu, maior D. Făgărăşanu, Carol Schiel, Em. Corijescu, Dr. Al. Comoniţă, C. Scutărescu şi Gh. Iliescu, membri. *Din comisia cenzorilor, fac parte domnii:* I. Spuderca, Ant. Tulbure, Preot T. Borş, profesor C. Turcu, Căp. I. Mironescu şi N. Teodorescu, institutor.

CERCETĂRI DIN PREISTORIA JUDEȚULUI NEAMȚ

—o—

Pământ bun de hrană, pinteni de deal încunjurați de râpi prăpăstioase ca loc natural de apărare, păduri nepătrunse și bogate izvoare la îndemână, iată principalii factori geografici, cari au înlesnit viața totdeauna, dar mai vârtos în preistorie, când omul primitiv, adăpostit *în peșteri* și mai apoi în colibe pe jumătate în pământ, încă nu izbutise a se folosi decât de iscodiri prea rudimentare spre a se apăra și a-și ușura sarcina traiului necăjit.

Solul județului Neamț a pus la îndemâna omului cele mai binecuvântate înlesniri de viață, dacă la cele de mai sus adăugăm și fântânile de slatină, ce se găsesc aici la fiecare pas, atât de folositoare în toate vremile pentru om și dobitoace, fântâni caracteristice acestui „uluc subcarpatic". Plecând de la limita munților, care în spre Apus formează o barieră de nepătruns pentru cei ce ar fi căutat să năvălească din acea parte, pământul ținutului Neamț se desfășoară spre Răsărit, între cinci și opt sute metri altitudine, șiruri neîntrerupte de trepte, pe care le alcătuiesc cele trei platforme zidite de apele pontice, iar ceva mai jos, – supt 400 metri altitudine –, alte trei etaje, săpate mai târziu pe vechiul fund de mare, de către apele ce scoborau năprasnic din munte, în căutarea albiilor de astăzi [1].

În deosebi, platforma de jos, așternându-se în mari suprafețe netede, la 400—500 de metri altitudine, a dat cel mai bun și mai potrivit pământ de hrană pentru om și turmele lui.

Așa se înțelege de ce găsim astăzi, pe aceste sprincene de deal, șiruri dese de așezări preistorice, începând de la o linie ce trece de la Sud la Nord, prin Tazlău, Borlești, Mastacăn, Calu, Valea Cracăului, Oglinzi și Brusturi, spre Baia.

Astfel, valea Tazlăului, apoi văile Calu-Iapa, cu Nechitul și afluenții lor pe dreapta Bistriței, valea Bistriței însăși, de la Piatra și până la vărsarea ei în Siretiu, ca și valea Cracăului, valea Albă, cu Războienii de azi, Valea Neagră spre Bozieni, valea Topoliței și a Neamțului sânt pline de așezări preistorice din toate epocile, iar din documentele vremii descălecatului [2] se vede că aceste văi erau pline de o pânză de sate dese, ce dăinuiau de sigur pe aceste locuri din cea mai adâncă vechime, mutându-se doar mai sus sau mai în vale, după vremile de restrițe sau de liniște ce li era dat să trăiască.

Rari sate, în această regiune, care să nu aibă, afară în câmp, cel puțin o silițe. Pe aceste siliști se găsesc mai pretutindeni cioburi medievale, iar pe unele din ele chiar cioburi din pastă cenușie, cu gura răsfrântă drept în afară, caracteristice epocii geto-romane.

Mai totdeauna străvechile siliști au în imediată apropiere vetre de iazuri, care ușurau cândva viața localnicilor, secate însă de lumea vremurilor noastre în goana după pământ de cultură. Oamenii mai bătrâni își aduc aminte că strămoșii lor mâncau pește din aceste iazuri.

Sânt sate în care erau câte trei-patru și chiar mai multe din aceste râmnice, ca, de pildă, la Români, Podoleni, Ghigoiești, Negrești, Dușești, Valea Albă.

Pârâul din vale era zăgăzuit din loc în loc pentru apa de purtat moara, pentru pește și adăpatul vitelor.

Nu e hotarnică sau act de danie de prin veacul al XV-lea sau al XVI-lea în care să nu se pomenească de câte unul din aceste sate cu „iazul" său vechiu, cu „movila" și cu locul de moară și de prisacă, ori de bourii încrestați pe gorunii pădurilor. Unele din aceste vechi heleșteie se alimentau din apa izvoarelor apropiate, izvoare ce se întrebuințează și astăzi de oameni, captate din vechime, în uriașe tulpini de stejar, scorburoase.

Unde găsim grupe de izvoare și vetre vechi de iaz, ori „siliști", de cele mai multe ori vom da și de urme de viață preistorică: pământ ars, cioburi și instrumente de piatră.

---

[1] M. David, *Relieful regiunii subcarpatice din districtele Neamț și Bacău.*

[2] M. Costăchescu, *Documente Moldovenești*, vol. I și II, și I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, vol. I și II.

Am identificat până in present (sfârşitul anului 1938) peste nouăzeci de staţiuni preistorice în Neamţ, prin repetate cercetări la faţa locului. Dar nu pentru toate s'a putut determina epoca Până în 1938, când mi s'a dat autorisaţia să fac săpături, a trebuit să mă mărgenesc, în cercetările ce le făceam, doar la materialul găsit la suprafaţă, în urma plugului, pe ogoare sau prin şanţurile săpate de ape. Acest material, frământat de zeci şi sute de ani prin cultura pământului, a pierdut caracterele ce-l puteau determina. E vorba mai ales de ceramică. Trebuie deci revenit pentru cel puţin zece până la cincisprezece staţiuni, unde e nevoie să se facă sondagii sistematice până la pământ viu, spre a se scoate material din stratul nepurtat.

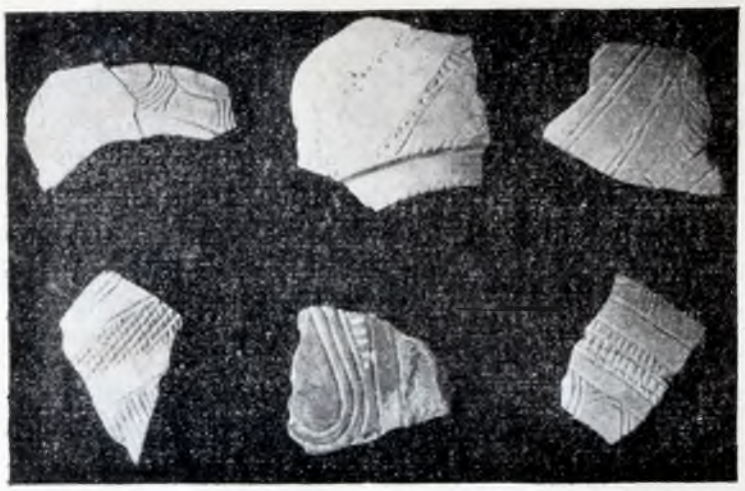

Fig. 1.

Identificarea aşezărilor preistorice este destul de anevoioasă, de oare ce de multe din ele nu te poţi apropia decât cu piciorul, fiind depărtate de drumurile carosabile. Altele nu-şi trădează cuprinsul, materialul fiind acoperit cu un strat gros de pământ. De-asupra nu se poate vedea nimic, afară de casul când a săpat cineva acolo pentru facerea unui gard, a unui beciu, pentru o plantaţie de vie, sau vre-un torent ar fi dăltuit pământul.

Pentru descoperirea staţiunilor preistorice, toponimia e de un mare ajutor. Numele de locuri ca: La Comori, La Hârburi, Jidovină, Movilă, Osoiu, Troian, La Uriaş, Gorgan, Gruiu, Silişte şi mai ales Cetăţuie duc de cele mai multe ori la descoperirea de aşezări străvechi.

Cea d'intâiu aşezare preistorică din Neamţ a fost cunoscută de Gheorghe Asachi, pe moşia lui, Vălenii, de lângă Piatra, unde-şi intemeiase cunoscuta fabrică de hârtie. Asachi era increndinţat că descoperise vechea Petrodavă, cetate getică, cunoscută din scrierile lui Ptolomeu[1]. În 1904, când s'au făcut lucrările din Parcul N. Albu, la Piatra, s'au găsit într'o aşezare, pe Cozla, cioburi cu ornamente incise şi pictate, instrumente din piatră, fragmente din arme de aramă şi urme de zid.

În 1928 am început primele cercetări, după îndemnul şi îndrumările d-lui profesor universitar I. Andrieşescu, cu care am visitat Bâtca Doamnei, Bolovoaia-Văleni, Mătăhuia-Dobreni şi Cetăţuia Frumuşica de pe Cracău.

Cu doi ani mai târziu, am aflat Horodiştea-Calu şi apoi Izvoarele, Traianul, Cândeştii, Tazlăul, cum şi celelalte despre care se va vorbi mai departe în presenta lucrare.

După materialul cunoscut până în present, în judeţul Neamţ nu s'a găsit nimic din epoca paleolitică.

Peşterile din munte fiind la altitudini prea mari şi îndepărtate de locurile bune pentru hrană, n'au putut fi locuite de troglodiţi. Probabil că nici condiţiile geografice ale „ulucului subcarpatic" nu vor fi fost favorabile vieţii omeneşti în epoca paleolitică.

După cât se pare, date fiind cele constatate până astăzi, viaţa din neolitic nu e represintată decât spre sfârşitul acestei epoci, în preajma descoperirii arămii. Eneoliticul, care înfăţişează sfârşitul pietrei lustruite şi începutul bronzului, este cel mai bine represintat în Neamţ, de o bogăţie de material şi de o frumuseţă uimitoare ca formă, tehnică şi decor.

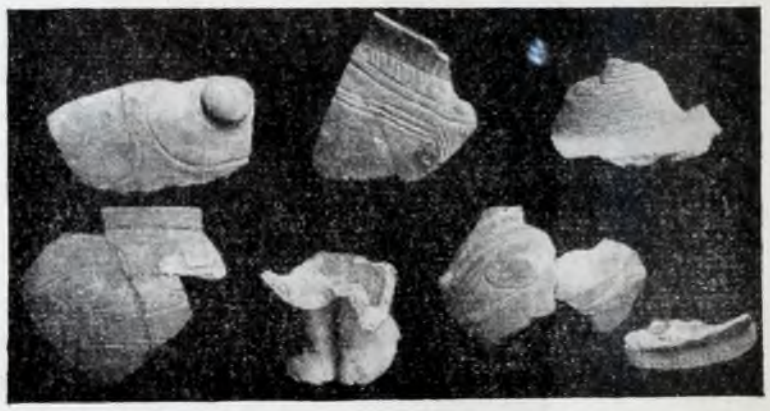

Fig. 2.

* * *

Din această epocă, cel mai vechiu strat de cultură aflat în Neamţ e cel numit „Izvoare I" sau pre-cucutenian, verificat stratigrafic prin două campanii de săpături făcute de d. profesor R.

[1] V. Pârvan, *Getica*, p. 258.

Vulpe și de d-na Ecaterina R. Vulpe, în bogata stațiune Izvoare [1]. Stratul acesta ni arată viața unui neam de oameni, de către sfârșitul neoliticului, care, prin finețe și gustul cu care-și lucra vasele de lut, vădește o treaptă superioară de cultură. Pasta, bine curățită, arsă complet, la cuptor, e de obiceiu lustruită și împodobită cu ornamente plastice, proeminențe și benzi de linii săpate adânc și umplute cu o materie albă. Alte fragmente de vase au ca podoabă benzi de canelûri, care se succed, încunjurând oala în valuri paralele, ori formează cercuri concentrice sau alte derivații de curbe.

Motivele decorative din stratul acesta de cultură „pre-cucuteniană" amintesc felul de împodobire al ceramicei din stratele cele mai vechi ale așezărilor din câmpia Dunării [2], cum și, mai ales, cel din cultura egeiană (minoicul primitiv), cu același decor plastic: incisii, săpături mai adânci umplute cu alb, canelûri, proeminențe și linii de puncte săpate; polihromia e necunoscută încă [3].

* * *

Stratul al doilea, imediat superior celui „precucutenian", e cel ce represintă în Moldova minunata civilisație a ceramicei pictate polihrome, tip „Cucuteni" [4]. Stratul acesta are două subdivisiuni principale: o cultură mai veche,

Fig. 3.

zisă de stil A, și alta, ceva mai târzie, de stil B. Până astăzi, atât prin săpăturile, cât și prin sondagiile făcute în această regiune, culturile A și B nu s'au găsit suprapuse în straturi deosebite. Stațiunile de obiceiu cuprind numai o singură cultură pe același loc; numai rar se găsesc amândouă, atunci însă amestecate, ca la Horodiștea-Calu.

Fig. 4.

Atât stațiunile cu ceramică pictată stil A, cât și cele de stil B sânt în general foarte bogate în material. Când stratul de cultură se găsește mai la suprafață, îngreuiază chiar lucratul pământului, agricultorul fiind nevoit să adune ciobURile în grămezi, pe haturi.

Ceramica pictată de stil Cucuteni A este caracteristică prin finețe formelor și a pastei din care e lucrată, cum și prin frumoasele ei podoabe pictate în mai multe colori. Pasta în ceramica de stil A este perfect și uniform arsă, de coloare cărămizie, bine curățită de impurități și cu resonanță. Pictura în meandre și spirale se așterne pe tot exteriorul vasului; nu rămâne un loc neîmpodobit. Artistul avea ceia ce se numește „horror vacui". Vasele cu gura mai largă, deschisă, de forma castroanelor și a farfuriilor de astăzi, sânt pictate și pe din lăuntru, cu un desemn deosebit de cel care e pe din afară.

Desemnurile sânt executate cu dibăcie de maestru și cu un adevărat simț al frumosului. Niciodată motivele unui desemn: spirală, meandru sau derivații din aceste două nu rămân neisprăvite, ci se desfășoară complet, ceia ce înseamnă că artistul studia întâiu și numai apoi contura.

Zona de la gura vasului se picta în benzi-metope, fiind modele speciale pentru margine: pastile, semicercuri ovale, unghiuri cu felurite derivații.

[1] În 1936 și 1938, materialul în Museul din Piatra-Neamț.

[2] „Publicațiile Museului Municipiului București", nr. I, *Săpăturile de la Vidra*, p. 8, de Dinu V. Rosetti.

[3] J. Déchelette, *Manuel d'archéologie*, vol. II, p. 56.

[4] Archeologul german Hubert Schmidt a dat culturii eneolitice cu ceramică pictată polihrom, numele localității Cucuteni, unde, în 1909 și 1910, a făcut o serie de săpături. Resultatele, foarte interesante, au fost publicate în 1932 la Berlin, supt titlul „Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien". Cea mai mare parte din materialul aflat a fost transportat la Museul din Berlin, unde formează o „Sală Românească".

După ce vasul era gata, se făţuia cu o muruială din lut, care după ardere forma fondul, pe care se aşternea desenul. Alte ori peste această făţuială se punea o coloare, de obiceiu albă, ce forma fondul pentru decor.

Spirala, în ceramica de stil A, are forma unui S culcat, cu buclele desvoltate în cercuri concentrice. Desemnul este format din o bandă lată

Fig. 5.

de coloare, conturată apoi cu o linie supţire de altă coloare. După ce s'a aşternut desemnul, apare, une ori, din însuşi fondul vasului alb sau roşietec motivul căutat, numit pentru aceasta negativ.

Locurile libere pe care le fac volutele spralelor se completează cu alte motive: pastile, cercuri, ovale şi triunghiuri haşurate.

Desemnul, de şi are ca motiv fundamental numai spirala şi meandrul, totuşi, prin ingeniositatea artiştilor, cari fac din aceste motive nesfârşite combinaţii, este uimitor de variat. Într'o vitrină cu sute de piese rar când găseşti să se asemene un model cu altul.

Colorile obişnuite sânt: nuanţe de roşalb, brun şi gălbuiu închis şi mai rar verzuiu.

Lustrul vaselor, mai ales al celor mai mici, pe care îl găsim dominant în stratul „precucutenian", mai persistă şi în ceramica de stil A, unde vasele lustruite sânt de obiceiu de coloare neagră sau galben-închis, având ca ornament linii spirale închise sau, altă dată, benzi de coloare în alb mat.

Forma cea mai frecventă a vaselor din stilul A e cea sferică, cu fundul foarte mic. Vasele de tipul cănilor de azi au forma a două trunchiuri de con cu gura şi fundul extrem de reduse, numite bitronconice.

Caracteristic pentru întreaga epocă a ceramicei pictate este lipsa la vase a torţii de apucat. Proeminenţele, din care unele sânt de-abia găurite şi înşirate pe partea superioară a vaselor, au caracter mai mult ornamental decât practic. Unele vase au un fel de proeminenţe mai mari, în formă de coarne, fapt care aminteşte „cultul coarnelor" şi al taurului din lumea egeiană, începând din neolitic[1].

Vasele de cult cu picior, ca şi picioarele-suport de formă cilindrică, sânt specifice acestei epoci a ceramicei pictate A.

* * *

În cultura ceramicei pictate de tip Cucuteni B, care represintă o fasă mai nouă, pe lângă notele asămănătoare fundamentale în ce priveşte tehnica, decorul şi formele, apar şi importante note deosebitoare. Ceramica, în B, cea mai caracteristică, monohromă ori dihromă, este de o pastă fină, de coloare mai mult ocru-gălbuie, afară de stratul de transiţie, numit A-B, sau B trihrom. Lutul conţine adesea grăunţe de nisip şi chiar sfărâmături din găoci de scoică şi de melci. În ce priveşte decorul, spirala, de şi rămâne motivul principal, evoluiază în volute stilisate.

Desemnul, de o coloare roşcată sau neagră, se desfăşoară pe fondul vasului; încetează deci trihromia din stratul A. Podoaba se desfăşoară mai mult pe partea superioară a vasului, în benzi, după zona ce o ocupă: pântecele, umărul sau gura.

Vasele cele mai caracteristice au pântecele prea desvoltat, iar gura disproporţionat de mică. Lustrul nu se mai întrebuinţează.

* * *

Fig. 6.

Plastica din epoca ceramicei pictate, aşa cum o găsim la Neamţ, ca şi în întreaga ei arie de răspândire, e represintată prin idoli antropomorfi şi zoomorfi, făcuţi din pământ ars. Lipsesc idolii din os şi din piatră.

Figurinele omeneşti represintă o divinitate-femeie, care simbolisa rodnicia pământului, cunoscuta zeiţă Mater Gea, a popoarelor medite-

[1] I. Déchelette, *o. c.*, II, p. 80.

raniene din Răsărit. Idolii pe cari-i găsim în toate stațiunile cu ceramică pictată, înfățișează chipul unei femei cu coapsele foarte desvoltate [1]. Mărimea idolilor rar când depășește 15-20 cm.: obișnuit nu sânt mai lungi de 10 cm. Cele mai

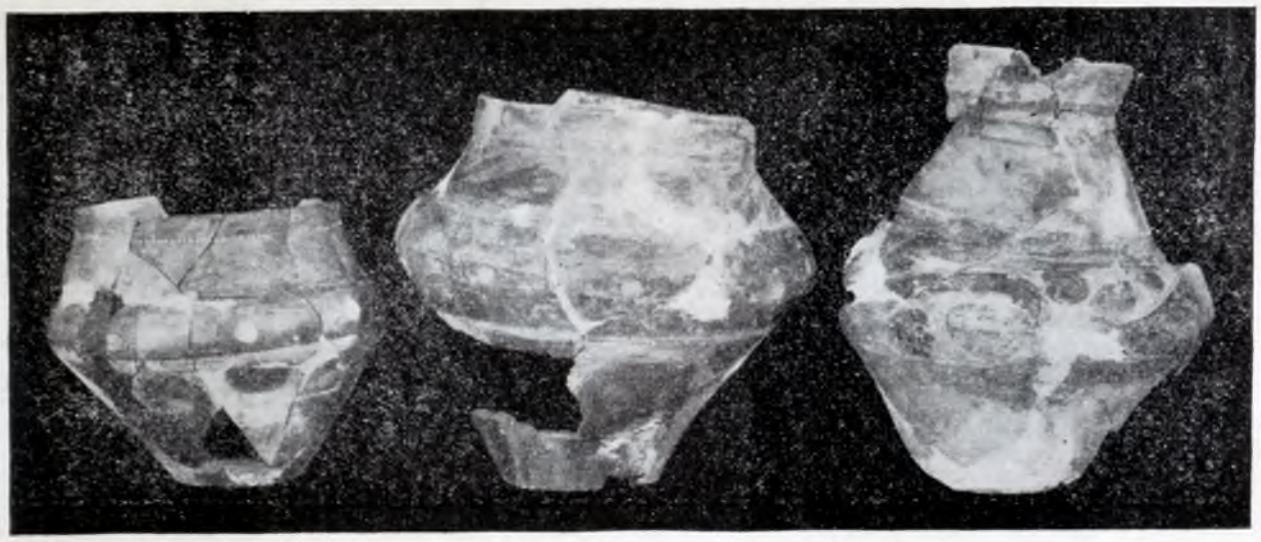

Fig. 7.

multe din aceste figurine nu au nicio podoabă; altele sânt în intregime, afară de cap, acoperite cu variate striații, linii drepte în unghiuri ascuțite și romburi, sau sânt pictate, amintind îmbrăcămintea, dar mai ales tatuajul, pe care aceste

Fig. 8.

popoare îl practicau mult.

Se găsesc idoli al căror trunchiu este lat și prevăzut cu mai multe găuri prin care poate trece o ață; aceștia, probabil, erau purtați ca amulete. Unii au formă cilindrică, cu picioarele unite și terminate într'un vârf de con ascuțit. Aceștia vor fi fost așezați în pământ, pe vetre sau pe altare, spre a apăra locuința de duhurile rele. Alții sânt așa lucrați, să poată sta pe scaun, după cum sânt și idoli, — rari casuri, — făcuți cu picioarele desfăcute.

Adese ori, exceptând capul și brațele, care sânt tratate foarte schematic, corpul tot este modelat armonios, după cum se vede la frumosul idol găsit, întreg, la Costișa (fig. 51).

Ceia ce este curios în modelarea idolilor din ceramica pictată e faptul că brațele nu sânt decât doar indicate prin niște mici proeminențe în dreptul umerilor. Capul, de asemenea, fără nicio expresie. Ochii, însemnați prin două găuri, iar nasul printr'o mică proeminență lățită între degete. Gură nu au. Sexul e de cele mai multe ori arătat prin triunghiul caracteristic și prin două proeminențe rotunde, în formă de butoni, însemnând sânii. Pântecele este câte odată puțin bombat.

Idoli bărbătești nu se găsesc decât foarte rar și, din nefericire, nu avem până în present decât numai fragmente.

Idolii zoomorfi sânt destul de mulți în stațiunile din Neamț, înfățișând în primul loc taurul, simbolul puterii. De unde și cultul „coarnelor sfinte", care a fost foarte răspândit și în deosebită cinste la popoarele mediteraniene încă din neolitic.

Capete de animale cornute (taur, cerb și berbece) apar destul de des ca torți de vase, în amândouă culturile ceramicei pictate. Și e de remarcat că și la idolii zoomorfi capul nu este

[1] Maniera aceasta a idolilor feminini cu coapsele exagerat desvoltate, numită steatopygie, se constată chiar și în paleoliticul Europei Apusene; Déchelette, *o. c.*, I, p. 216.

tratat ţinându-se samă de realitate. Grija artistului a fost în primul loc a face coarnele.

Astfel, la multe figurine de animal, lipsesc urechile, iar botul e de abia marcat printr'o mică

Fig. 9.

proeminenţă. Se pune obişnuit mai multă grijă în arătarea sexului.

* * *

Un obiect de cult îl forma la preistoricii noştri şi toporul, ca de altfel în toată lumea egeiană, unde s'au găsit altare strălucite, închinate acestui cult [1]. Topoarele din marne slabe şi din gresii,

Fig. 10.

găsite în diferitele staţiuni eneolitice ale judeţului Neamţ, fără nicio urmă de întrebuinţare, fac dovada că nu se folosiau decât la cult. Formele cele mai obişnuite ale topoarelor de piatră sânt: dreptunghiulare, trapezoidale şi mai rar cilindrice.

[1] Déchelette, *o. c.*, II, p. 40.

Oamenii ceramicei pictate, de aici, ca şi din alte părţi, îşi făceau uneltele din piatră, oase, coarne de cerb şi pământ ars. Topoarele se făceau numai din piatră tare. Bolovani de roci cristaline, cari se găsesc destui prin prundişurile văilor noastre, serviau pentru confecţionarea acestei unelte, ca şi pentru lucrarea ciocanelor. Din bul-

Fig. 11.

gări de cremene îşi scoteau cu îndemânare de specialist lungi aşchii, ce li serviau de cuţit, pe când cele mai mici erau întrebuinţate ca sfredele, cuţite de ras pieile şi fierăstraie. Tot din silex îşi lucrau, cu multă îngrijire, săgeţile.

Fig. 12.

Lespezile lungi şi ovale de gresie li serviau de râşniţe pentru pisat grăunţele, ajutându-se în acest scop de a doua piatră, de formă sferică, aşa cum fac şi astăzi negrii din Africa Centrală. Percutoare pentru spart bulgării de cremene şi polisoare pentru lustruit sânt tot nişte bolovani rotunzi, dintr'o rocă mai tare, găsiţi în albiile pâraielor.

Din coarne de cerb se făceau pumnale, ciocane, lănci și un fel de casmale pentru săpat pământul. Din oase se lucrau ace și sule pentru cusut pieile, cum și diferite alte obiecte mai mici, pentru lustrul și împodobirea vaselor, ca și pentru alte trebuinți casnice. Fără îndoială că între materialele din care omul eneoliticului nostru își

Fig. 13.

fabrica armele și instrumentele era în primul loc lemnul. Câte nu face și astăzi țăranul dintr'un par! Lemnul însă nu s'a putut păstra în pământ; se mai găsesc doar unele unelte de lemn în mâlul locuinților lacustre, lucru ce nu se întâmpină prin părțile noastre.

* * *

Fig. 14.

Către finele neoliticului, deci cam în vremea de când ni-au rămas aici urmele de viață preistorică de tip Izvoare I sau pre-cucuteniană, apare în regiunile noastre arama. Acest metal era cunoscut încă din mia a patra înainte de Hristos în Orient[1]. Minele de aramă din munții Sinai și din insula Cipru erau celebre în preistoria Egiptului, ca și în lumea egeiană.

Din țările mediteraniene de Răsărit, arama, concurând cu aurul în lucrul obiectelor de podoabă, s'a răspândit până în Europa Apuseană și spre regiunile baltice, urmând două căi: una prin Marea Mediterană spre Gibraltar și alta, prin Marea Neagră, străbătând pământurile tracice de

Fig. 15.

la Nordul Dunării. Din puținul material găsit în stațiunile noastre prin săpături sistematice, nu se poate încă precisa, până la facerea unor analise serioase, câte anume din obiecte sânt din aramă curată și câte de bronz.

Cu toate că în Dacia de Răsărit nu s'au găsit deposite mari de unelte din aramă și bronz, după cum s'a întâmplat în regiunea de Răsărit,

Fig. 16.

spre Ungaria, se știe totuși că în pământurile vechilor Traci se lucrau uneltele de aramă și de bronz cu o iscusință necunoscută în alte părți, și chiar acolo de unde acest metal venise întâiu. Topoarele, secerile și săbiile din regiunile vechilor Traci sânt vestite prin arta cu care sânt lucrate. În ce privește secerea, ea nu era cunoscută încă în Egipt și Grecia, în vremea când

[1] Déchelette, *o. c.*, vol. II, p. 91.

întrebuinţarea acestui instrument se dovedeşte o veche obişnuinţă la Traci [1]. În legendele greceşti, Tracii sânt socotiţi ca acei ce au introdus în Grecia cultura cerealelor. Însăşi pe Demeter, zeiţa agriculturii, Grecii o socotiau venită de la Traci, popor care era dat ca inventatorul secerii [2].

* * *

Fig. 17.

Locuinţile în această epocă, un fel pe colibi rotunde şi mai rar dreptunghiulare, erau făcute din nuiele împletite în jurul parilor bătuţi în pământ, cari susţineau acoperişul. Construcţii din lemn gros nu erau cu putinţă într'o vreme când omul nu se putea servi decât cu topor de piatră.

Fig. 18.

Păreţii se lipiau întâiu cu lut amestecat cu paie, după care se făţuiau cu humă, cum mai fac şi astăzi ţăranii săraci de la munte. Pe lutul căzut de pe aceste case, mistuite de foc, se observă uşor straturile de humă, urme ale repetatelor lipituri. Deci ţinea şi atunci omul la curăţenie, şi-i plăcea coloarea albă.

La 40-50 cm. adâncime, de obiceiu, apare

Fig. 19.

stratul de chirpiciu din casele arse. Stratul acesta, cu dărâmături, cenuşă, cărbuni şi cioburi, este în unele locuri gros de mai bine de un metru, iar podina casei, cu vatra, nu e totdeauna la

Fig. 20.

acelaşi nivel cu celelalte; sânt deci niveluri deosebite de locuinţe. Cele mai de jos, după cum o dovedeşte şi caracterul arhaic al materialului casnic: cioburi, unelte şi podoabe, sânt dintr'o

[1] *Ibid.*, II, p. 91.
[2] *Ibid.*, II, pp. 3, 17.

vreme mai veche decât cele din nivelurile superioare [1].

Cine vor fi fost întemeietorii acestor cetăţui de acum patru mii de ani şi mai mult, cine vor fi fost creatorii acestei uimitoare civilisaţii a ceramicei pictate, specifică Sud-Estului european: Moldova, Galiţia, parte din Ucraina şi colţul

Fig. 21.

Transilvaniei din Secuime, încă nu se poate şti. Sânt autohtoni? De rasă mediteraniană? Sânt veniţi din Orient? Răspunsul rămâne să-l dea viitorul. Un lucru e deplin dovedit: această civilisaţie are analogii însemnate cu Orientul şi în deosebi cu civilisaţia din lumea egeiană prehelenică şi chiar cu cea din Asia anterioară.

Fig. 22.

Pe la mijlocul epocii bronzului (ca. 1500 în. de Hristos) aşezările înfloritoare ale oamenilor cari au creat ceramica pictată au fost distruse şi locuinţile lor incendiate de un val de năvălitori veniţi de la Nord, mai bine înarmaţi, cu un inventariu casnic rudimentar, dar înarmaţi cu paloşe, topoare şi lănci de bronz.

Astfel staţiunile cu ceramică pictată din acest judeţ, ca şi de pretutindeni, le găsim, supt pătura vegetală a pământului, mistuite de foc, într'un strat gros, ce se coboară pe alocuri până la trei metri adâncime.

Stratul acesta, în staţiunile bogate, are mai multe nivele. În cel superior, vecin cu pătura

Fig. 23.

vegetală, apar cioburi răzleţe, care se înmulţesc în măsură ce săpătura se adânceşte. Apare apoi îndată pătura groasă, care cuprinde dărâmăturile caselor arse, lipitura groasă de lut, în care se cunosc bine urmele parilor şi ale nuielelor împletite. În pătura aceasta se găseşte materialul cel mai bogat şi interesant: vase întregi, obiecte casnice, de piatră şi de os, idoli şi podoabe. În

Fig. 24.

deosebi în jurul vetrelor, supt pătura de dărâmături, se găsesc cele mai multe obiecte.

Păturile acestea de pământ cu dărâmături de case se succed în jos, câte două sau trei în unele părţi, la distanţă de câte 20-30 cm., ceia ce denotă aşezări succesive pe acelaşi loc. Poziţia favorabilă a locului uşor de apărat şi cu indemânări de viaţă a făcut ca pe acelaşi pinten de deal, în suprafaţă numai de două-trei hectare, să se succeadă mai multe rânduri de aşezări omeneşti.

[1] Grosimea stratului de dărâmături dovedeşte lunga durată a aşezării omeneşti.

De oare ce caracterele civilisaţiei ce ni-au rămas de la oamenii bronzului, pustiitorii aşezărilor eneolitice, le găsim şi mai încoace, în spre Nord, întemeind mai târziu puternicul regat al Geţilor, care a îngenunchiat după războaiele lui Traian, supt puterea Imperiului Roman.

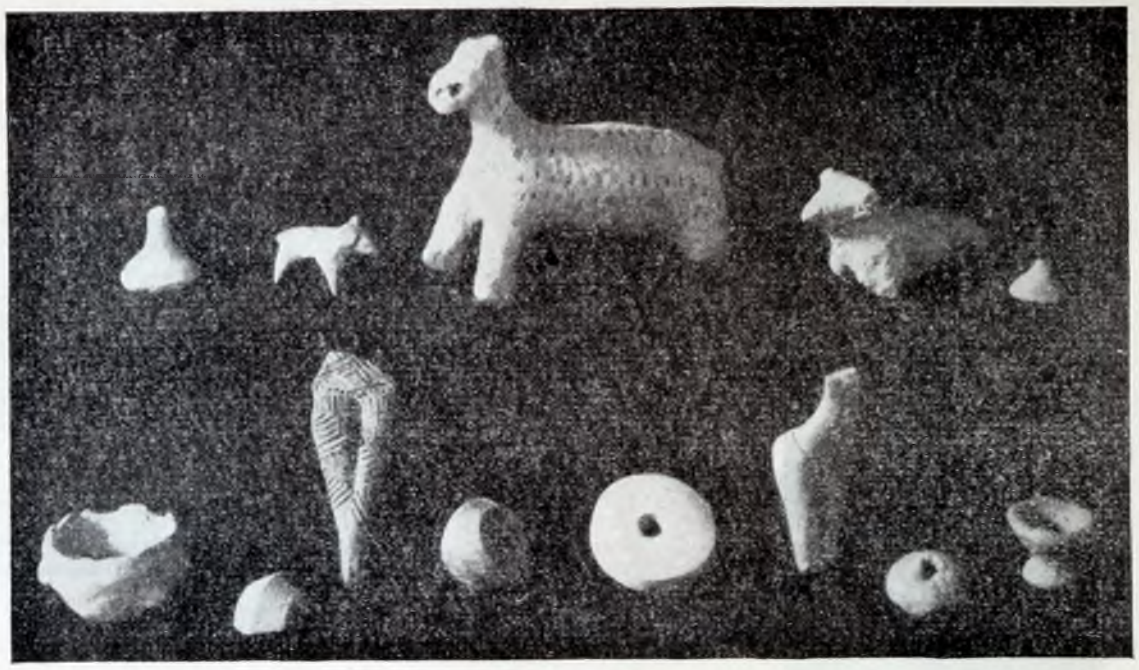

Fig. 25.

pragul erei creştine, când se ştie cine erau stăpânitorii acestor pământuri, e uşor de dedus că năvălitorii nu sânt alţii decât Tracii, strămoşii

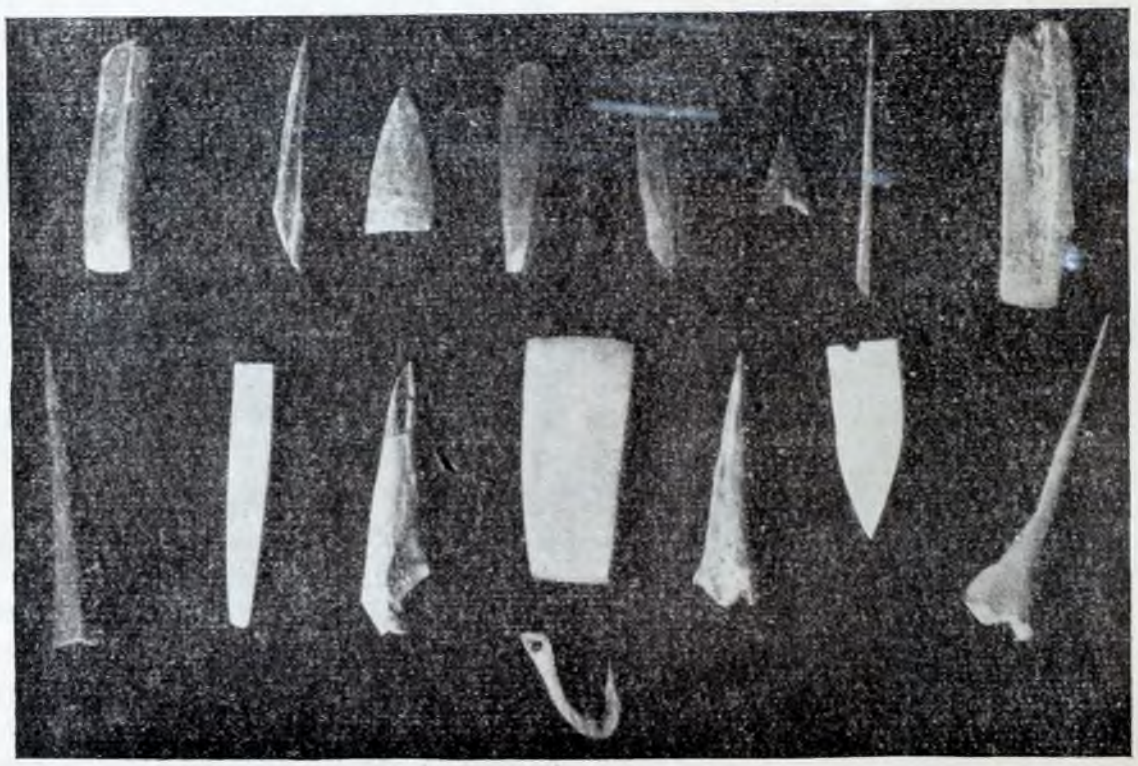

Fig. 26.

Dacilor, Indo-Europei[1]. Ei s'au scoborît aici din

[1] R. Vulpe, *Anuariul Liceului „Petru Rareş" din Piatra Neamţ pe 1935-1936.*

Din cercetările făcute până în present în judeţul Neamţ se constată că aşezările cele mai vechi, ale ceramicei pictate, se găsesc de obiceiu la cele mai mari altitudini, adevărate cetăţui naturale. Un pinten de deal cu coastele adânci şi prăpăstioase, pe cel puţin trei părţi din întreaga

suprafață, este legat printr'un gât ingust de trupul principal al dealului. Gâtul de legătură era apărat de câteva rânduri de șanțuri adânci, întărite cu palisade din pari, cu pământ bătut și, câte o dată, chiar cu ziduri proaste de piatră. Acest lucru s'a constatat la Cucuteni și la Ariușd, după cum se vede și la Neamț, între altele pe Bâtca Doamnei, Cozla, Bolovoaia, Horodiștea, Cetățuia din Costișa, Cetățuia Frumușica de pe Cracău și „Cetățuile" din Silište, Tazlău, Negrești și Țibucani.

Casele acestor așezări erau dese, doi, trei metri depărtare una de alta; trăiau oamenii strânși grămadă spre a se putea apăra mai ușor.

Fiind surprinși de năvălitori, în fugă n'au putut lua cu ei decât prea puțin din avere. Așa se explică bogăția de material ce se găsește supt mormanul de dărâmături al caselor incendiate de năvălitori. Când pleacă omul de bună voie, părăsindu-și locuința, nu lasă nimic din lucrurile ce le are mai de preț.

Așezările din epoca bronzului sânt tot pe înălțimi, dar locuințile mai rari și cu un inventariu casnic mai sărac.

Ceramica acestei epoci constă din bucăți de vase lucrate din pastă poroasă, impură, arsă, — de cele mai multe ori, — incomplet. De coloare brună-roșiatecă sau brună-vineție, podoabele constau din linii și unghiuri ascuțite, săpate sau în relief. Vase întregi foarte rari; se găsesc mai

Fig. 27.

mult vase-miniaturi, care serviau pentru cult, ulcele cu două tortiți prelungite puțin peste gura vasului.

Vrâsta fierului ni dă, în Neamț, material rudimentar, lucrat cu mâna și, mai îngrijit, la roată. Pasta, în cenușiu deschis, cu benzi de linii săpate pe partea superioară a vasului cu un instrument dințat. Liniile șerpuiesc în benzi de zigzaguri și curbe. Gura vaselor, de regulă, e lată și răsfrântă mult în afară. Ceramica de mână este făcută din pastă poroasă, roșiatecă și cu podoabe în relief, care samănă cu o funie răsucită.

Stratul locuinților, în această epocă apropiată de începuturile erei creștine, e aproape de suprafața pământului, de multe ori chiar în pătura vegetală, ceia ce a făcut ca, în unele locuri, unde pământul e cultivat din vechime, ca în satele răzășești, așezările să fie cu desăvîrșire distruse,

Fig. 28.

de oare ce plugul a scos afară tot materialul, din care doar puțin se mai găsește astăzi.

Așezările din această epocă nu mai sânt pe mari înălțimi, ci coborîte în vale, în preajma pâraielor, a izvoarelor și a iazurilor, casele fiind răspândite, ceia ce face ca stațiunea să se întindă pe o suprafață mult mai mare ca în stațiunile precedente.

Atât în așezările din bronz, ca și în cele mai târzii, din epoca fierului, materialul casnic se găsește amestecat cu chirpiciu ars, ceia ce înseamnă că și aceste așezări au fost distruse de alte rânduri de năvălitori, fapt confirmat de izvoarele istorice, care ni vorbesc de o năvălire a Cimerienilor pe la 900-800, de alta a Sciților pe la 700, cum și de un al treilea val, mai însemnat, cel al Celților, prin veacul al III-lea în. de Hs.

Până astăzi nu s'a săpat nicio stațiune care să cuprindă numai epoca fierului, afară de câteva sondagii făcute la Izvoare, în apropierea stațiunii cu ceramică pictată. Materialul găsit acolo, ca și în stratul superior de la Horodiștea-Calu, represintă sfârșitul epocii fierului. Cioburi din vase lucrate de mână cu obișnuitul decor, funie răsucită, unelte de piatră și de os, laolaltă cu obiecte de fier și de aramă. Apoi cioburi lucrate la roată, din pastă fină roșiatecă gălbuie, bucăți de amfore, mărgele de sticlă, oglinzi de bronz și săgeți mici în trei muchi, din același metal, toate acestea, — obiecte de import —, fac dovada strânselor legături, pe care regiunile acestea le aveau cu Sudul și Orientul Europei prin cetățile grecești și mai târziu cu cele romane de la gurile Dunării, cu mult înainte de cucerirea Daciei.

Ceramica locală, lucrată la roată, e caracteristică prin vase cu picior inalt, de stil caliciform şi de veche tradiţie europeană. Pe lângă benzile de linii incise, făcute cu un instrument dinţat, se întâlnesc adesea şi linii cu lustru, cum obişnuiesc să facă şi astăzi olarii, la ţară.

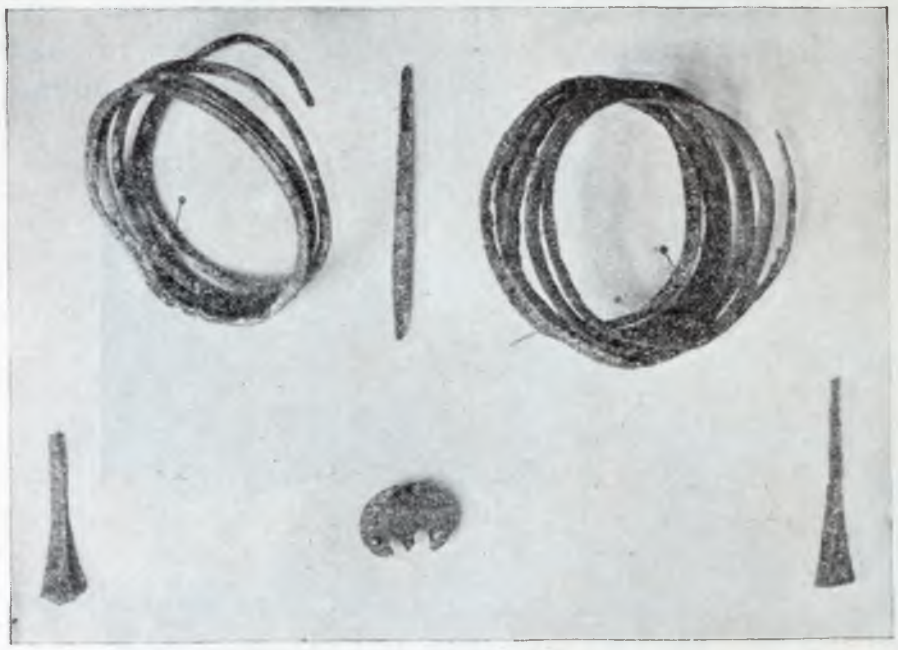

Fig. 29.

Locuinţile sânt aceleaşi ca şi în eneolitic, iar morţii nu se mai inhumau, ci se incinerau, cenuşa păstrându-se în urne, lucrate primitiv din lut ca nişte căni cilindrice, împodobite cu proeminenţe şi brâie răsucite, în relief.

* * *

Încă din neolitic, triburile ce locuiau în părţile acestea se constată că nu erau nomade: ştiau să lucreze pământul şi să cultive grâul, o specie mai măruntă, după cum se vede din depositul de grâu carbonisat găsit la Izvoare.

Erau apoi cunoscute: orzul, săcara, ovăsul şi mai ales meiul. În săpăturile de la Horodiştea-Calu s'a găsit o bucată din pâne de meiu, iar, la Izvoare, de grâu, carbonisate.

Mulţimea râşniţilor lungăreţe, caracteristice pentru epoca pietrei lustruite, e surprinzătoare în staţiunile din acest judeţ, ceia ce dovedeşte consumarea cerealelor pe o scară întinsă. Se ştie că, măcar în epoca fierului, regiunea din Nordul Dunării era vestită în Răsăritul Europei pentru abundenţa grâului.

În chirpiciul din dărâmăturile caselor, dacă se cercetează cu luare aminte, se pot vedea uşor urmele spicelor şi ale boabelor din materia cu care şi atunci ca şi astăzi se amesteca lutul pentru lipitul caselor.

E dovedit apoi că, în această îndepărtată vreme, către vremea copilăriei omenirii, era cunoscută şi intrebuinţarea inului, care creştea sălbatec. Mulţimea prâsnelelor pentru fuse şi a greutăţilor pentru ţesut dovedeşte că era cunoscută îndeletnicirea ţesutului. Abundenţa apoi a oaselor de animale sălbatece: cerb, mistreţ, căprior şi urs, ni arată că vânatul era un principal mijloc de viaţă, ca şi pescuitul. Greutăţile pentru năvoade, care abundă mai ales în staţiunile de pe lângă Bistriţa, şi cârligele de undiţă, dovedesc şi ele acest lucru. Melcii şi scoicile erau, se vede, o hrană preferată, dată fiind marea mul-

Fig. 30.

ţime de găoci ce se găsesc în fiecare staţiune.

* * *

Regiunea aceasta din Estul Carpaţilor, care se găsia în centrul marii puteri a Geţilor, de şi n'a

stat niciodată supt stăpânire romană, se vede totuşi, — din feluritele urme găsite în pământ, — că a avut întinse legături, cel puţin comerciale, cu lumea romană, poate chiar din vremea re-

Fig. 31.

publicii. Această dovadă, — pe lângă uneltele, podoabele şi vasele găsite în staţiunile din ultima perioadă a vrâstei fierului —, o face şi numărul destul de însemnat de monete ce s'au aflat în

Fig. 32.

aceste părţi. Monetele sânt toate de argint, afară de una singură de bronz, cu efigia Împăratului Licinius, găsită în staţiunea preistorică Bâtca Doamnei, de lângă Piatra. Un denar republican (69 înainte de Hristos) găsit în satul Mănăstirea Bistriţa, un denar republican (88 înainte de Hristos) şi denari de la Traian şi Vespasian aflaţi în regiunea Tazlăului, un denar Vespasian găsit la Căciuleşti în staţiune, un denar Vespasian găsit la Dragomireşti şi denari de la Domiţian, Vespasian şi Diva Faustina găsiţi la Racova, lângă Buhuş.

În cele ce urmează voiu înşira staţiunile preistorice descoperite până în present în Neamţ, descriindu-le în ordinea vechimii pe care o presintă materialul aflat prin săpături sistematice, prin simple sondagii, ori adunat de de-asupra pământului.

Descrierea va fi cât de sumară, atât cât e necesară unei simple presintări a materialului aflat în Museul Regional de Arheologie din Piatra-Neamţ. Rămâne ca expunerea ştiinţifică şi aprofundată să o facă însişi conducătorii competenţi ai săpăturilor respective.

CULTURA „PRE-CUCUTENIANĂ" SAU IZVOARE I.

Izvoare. A doua săpătură arheologică, făcută ştiinţific, în judeţul Neamţ, a fost cea de la Izvoare. Un sătişor ca la nouă chilometri spre Răsărit de Piatra, pe drumul ce duce la comunele Dochia şi Mărgineni, Izvoarele şi-au luat numele de la un grup bogat de şipote, care din străvechime îşi culeg apa limpede ca cristalul în nişte tulpini uriaşe de stejar, scobite anume. Aceste

bogate izvoare nu seacă nici pe cea mai secetoasă vreme.

Cele mai multe şi mai bogate staţiuni preistorice din acest judeţ se înşiră de-a dreapta şi de-a stânga Bistriţii, pe terasa superioară. Pe dreapta avem: Bâtca Doamnei, Bolovoaia-Văleni, Horodiştea-Calu, Ruseni şi Cândeşti, iar pe sprincenele terasei din stânga se înşiră: Traianul, Podolenii, Dealul Stanciului din Sbereşti, Cetăţuia şi Dealul Moenii din Costişa şi Valea Rea din Racova de lângă Buhuş.

Fig. 33.

Izvoarele sânt pe stânga Bistriţii, la un chilometru şi jumătate spre Nord de linia staţiunilor de pe terasă, într'o mică depresiune (supt platforma inferioară, numită Dealul Izvoarelor). Acestei aşezări îi lipseşte cu totul elementul topografic al apărării naturale, atât de mult căutat de lumea preistorică în aşezările ei.

Cu mai bine de treizeci de ani în urmă, la săparea unor iazuri în localitate, s'au găsit în pământ vase de lut. Călăuzit de această preţioasă informaţie, am cercetat Izvoarele în 1923 pentru prima oară, identificând un interesant material găsit la suprafaţă. Cercetând şi mai târziu localitatea, când se adânciseră şanţurile şoselei comunale ce taie latura din spre Apus a staţiunii, s'au putut vedea aruncate pe drum şi în râpa de devale cioburi de toată frumuseţa, bucăţi de idoli, instrumente de os şi piatră şi alte obiecte, cărora lucrătorii de la şanţ nu li dăduseră nicio însemnătate. Dându-mi samă de bogăţia acestei staţiuni, cum şi de importanţa materialului ce cuprinde cercetarea ei sistematică, ea a intrat printre cele d'intâiu griji ale mele.

După săpăturile întreprinse la Horodiştea-Calu, d. profesor Radu Vulpe şi d-na E. Vulpe, şef de lucrări la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti, au fost rugaţi să întreprindă explorarea ştiinţifică a Izvoarelor, lucru care s'a şi făcut în două serii de campanii: 1936 şi 1938.

Pe acelaşi teren, în straturi suprapuse, se găsesc la Izvoare, începând din sus în jos, îndată după pătura de pământ vegetal, groasă de jumătate de metru, două straturi de civilisaţii diferite din preistoria omenirii.

Stratul superior, în grosime de un metru şi şaizeci de centimetri, cuprinde ceramică pictată de stil „Cucuteni A". Strat extrem de bogat în material: pături groase din sfărâmături de chirpiciu din case arse, mari cantităţi de cioburi, pe care pictura s'a păstrat destul de bine, râşniţi de tip vechiu, ovale, idoli, podoabe şi unelte din os şi piatră.

Stratul al doilea, cel inferior, în grosime de

Fig. 34.

cincizeci-şaizeci centimetri şi care se coboară până la o adâncime de aproape trei metri în unele locuri, ni înfăţişează urmele unei culturi ce nu se asamănă cu cea din stratul de de-asupra. Alţi oameni, altă tehnică în lucrul ceramicei şi alt gen de podoabe pe vase.

Stratul acesta, numit Izvoare I [1], cuprinde bu-

[1] Cultura pre-cucuteniană, pentru prima dată găsită, în strat deosebit, prin săpăturile d-lui profesor R. Vulpe, la Izvoare, s'a numit şi „Izvoare I", spre deosebire de cultura tip Cucuteni A, care la Izvoare formează un strat deosebit.

căți din vase de lut cu o pastă bine curățită, lustruită pe din afară, de o singură coloare, cenușiu bătând în galben închis sau în brun.

Cea mai mare parte din cioburi provin din cupe mici și mijlocii, cu gura largă, scunde și cu fundul mic, plat. Bucăți din vase mari se găsesc rar. În general forma vaselor din acest strat se apropie de cea a unui trunchiu de con. Ornamentul este plastic: linii săpate, drepte sau curbe în formă de spirală [1], linii punctate cu un instrument dințat [2], mici proeminențe rotunde [3] și scobituri alveolare.

Unele cioburi au un decor format din linii săpate mai adânc, drepte sau curbe, și care au fost umplute cu coloare albă [4]. Decor caracteristic stratului din Gumelnița [5].

Zone de canelûri largi sânt iarăși caracteristice stratului din Izvoare I, desfășurându-se în cercuri concentrice sau încunjurând vasul pe partea superioară, între gât și umăr, sau mai rar, ca în figura 3 f, canelûri paralele încunjoară vasul de la fund și până supt umăr.

Spațiile între spirale descriu adesea triunghiuri ascuțite, hașurate cu linii săpate. Tradiția aceasta se păstrează și în epoca mai târzie a ceramicei, pictate stil A.

CULTURA CERAMICEI PICTATE, STIL A.

Stratul superior cuprinde, la Izvoare, civilisația caracterisată prin ceramica pictată de tip moldav,

Fig. 35.

numit Cucuteni A. Cea mai mare parte din olărie este pictată polichrom.

Acest strat de cultură, după cum s'a mai arătat cuprinde mai multe fase, din care cea mai veche, constatată la un nivel mai apropiat de stratul „pre-cucutenian", presintă câteva caractere deosebite. Fasa aceasta arhaică a ceramicei pictate de stil A are multe note asămănătoare cu cele mai vechi straturi de cultură din valea Dunării (D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*, p. 15)

Vasul a, fig. 7 și fig. 8, care arată detaliul desenului exterior, întregit mai mult de jumătate astfel că s'a putut reda o latură completă, de la fund la gură, are o înălțime de 30 cm., diame-

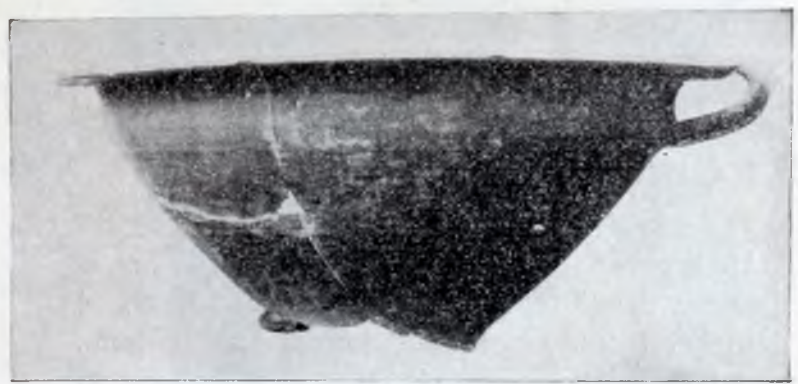

Fig. 36.

rul gurii 26 cm., al pântecelui de 36, cu fundul plat de 13 cm. lățime. E pictat pe din afară în ntregime, iar, pe dinlăuntru, numai gura.

Pe din afară, s'a dat întâiu o coloare albă-închisă, care formează fondul, peste care apoi s'a pus ornamentul fundamental, în roș-cărămiziu, lustruit. Desemnul se desfășoară în patru zone:

Gura, înaltă de 3 cm. jumătate, este dreaptă, foarte puțin aplecată în lăuntru și împodobită cu o linie de puncte de mărimea unui vârf de deget, văpsite cu un alb-gălbuiu.

Zona gâtului, lată de 6 cm., în același roș-cărămiziu lustruit, e încadrată între două linii de puncte mici în alb-mat. Desemnul înfățișează grupe de linii în unghiuri, cercuri și linii de puncte mici cu alb-mat pe roș lustruit [1].

Pântecele vasului cuprinde patru canelûri largi, dintre care pe cele două din mijloc se aștern șiruri de puncte scobite, văpsite cu alb. Și această zonă este acoperită pe fondul alb-cenușiu cu o coloare groasă de roș-cărămiziu lustruit, din care se ridică o singură proeminență plată, de forma unui nasture mare (4 cm. jumătate diam.), încunjurată de o linie albă.

O bandă de câteva linii incise încunjoară vasul, marcând linia de despărțire a zonei pântecelui de partea inferioară, în trunchiu de con. Zona aceasta e decorată cu o serie de ovaluri, care scoboară până la fund, unde sânt tăiate drept.

---

[1] Fig. 1-*b* și *d.*; fig. 2- *a*, *c*, *d* și *f*; fig. 3-*f*.
[2] Fig. 4.
[3] Fig. 2-*a* și *d.*; fig. 3-*a*, *b* și *g.*; fig. 4-*b*; fig. 5-*c*.
[4] Fig. 1-b.; fig. 5-d.
[5] *Dacia*, vol. II, p. 76: Vlad Demetrescu, *Fouilles de Gumelnița*.

[1] Decor format din puncte pictate cu alb s'a găsit pe câteva cioburi în stratul cel mai vechiu; *Săpăturile de la Vidra* de D. D. V. Rosetti, pp. 8-10.

Ovalurile acestea, încunjurate de două linii săpate şi văpsite cu alb, sânt în roş-cărămiziu lustruit, ca şi semicercurile ce se înşiră de-asupra, despărţind ovalele.

Spaţiile largi dintre ovale şi semicercuri sânt umplute cu un câmp de coloare în alb mat.

Fig. 37.

Un alt vas (fig. 7 b), întregit în parte, are o înălţime de 23 cm., diametrul gurii 23 cm., al pântecelui 29, cu fundul numai de 10 cm., pictat numai pe din afară. Decorul se împarte în trei zone, gura fiind lipsită de podoabă. Fondul e în roş-cărămiziu bine lustruit, peste care s'a pus

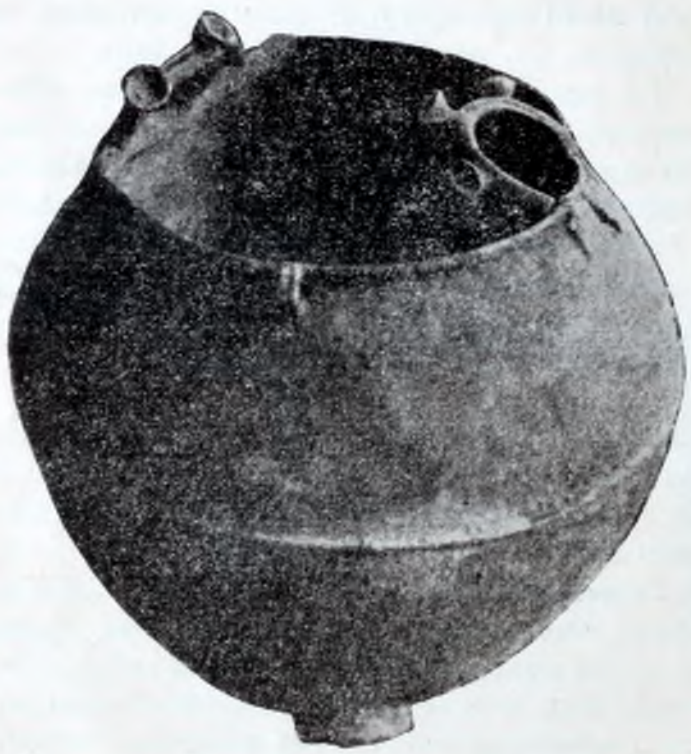

Fig. 38.

desemnul în linii mate cenuşii, benzi late în alb, linii săpate şi scobituri.

Umărul e decorat cu o bandă lată de 45 mm., mărginită sus şi jos de câte o linie in roş-deschis, pe care se înşiră puncte mici albe. Între aceste două linii de puncte se desfăşoară un desemn fin de linii mate pe fondul lustruit. Liniile mate formează din distanţă în distanţă romburi culcate, având fiecare, în mijloc, o linie din şase puncte albe.

Pântecele bombat, împodobit cu un şir de scobituri de mărimea unui vârf de deget, văpsite cu alb mat.

Partea inferioară, de forma unui trunchiu de con, începe prin o linie săpată, care încunjoară vasul, văpsită cu o bandă lată de coloare albă. Supt această linie se desfăşoară acelaşi decor ca şi la vasul a, fig. 7 şi fig. 8: semicercuri şi lungi ovale în cărămiziu cu lustru, conturate cu

Fig. 39.

o linie săpată. Golurile dintre ovale şi semicercuri sânt umplute cu alb mat. Interiorul nu are decor; se observă însă urmele unei văpseli în alb peste pasta cărămizie, bine arsă şi curată.

Un vas-castron, întregit în parte, dar căruia îi lipseşte fundul: pe din lăuntru n'are niciun decor, numai o feţuială de coloare albă.

Gura înaltă, dreaptă, puţin deschisă în afară, acoperită cu o bandă în cărămiziu-mat, buza fiind conturată cu o linie de puncte albe.

Fig. 40.

Zona gurii e despărţită de restul vasului prin o bandă formată din două linii late de coloare albă, între care reiese fondul roş în o linie supţire.

Restul până în apropiere de fund, care e încunjurat de un cerc de puncte albe, e acoperit cu un desemn de o rară fineţă, format din cercuri mici de puncte albe şi linii mate, ce se desfăşoară în spirale şi unghiuri haşurate.

Vasul mare (fig. 7 c şi fig. 9), de formă bitronconică, cu gura dreaptă deschisă în afară, are înălţimea de 36 cm., diametrul gurii 18 cm.,

pântecele 31, iar fundul plat de 12 cm. Decorul este prost păstrat.

Gura, fără desemn, e despărțită de umărul vasului prin două canelùri largi in cărămiziu lustruit, după care urmează o zonă lată de 7 cm., cărămiziu mat, fără decor.

Vine apoi o grupă de alte trei canelùri largi, după care incepe partea cea mai largă a vasului; pântecele, decorat cu benzi late din ocru lustruit, desemnând spirale libere in formă de S culcat, cercuri și semicercuri, conturate cu linii săpate. Zona aceasta, de frumoasă podoabă, se termină supt partea mai umflată a vasului cu o linie săpată, după care urmează regiunea fundului, lipsită de decor.

Pe zona pântecelui, vasul păstrează o toartă negăurită, in forma unei proeminențe lungărețe, prinsă vertical. În interior, vasul n'a avut decor; gura păstrează urme de coloare roșiatică, cu lustru.

Unul din vasele mai de preț ale acestui Museu ar fi de sigur vasul-castron, al cărui exterior ni-l schițează fig. 10, iar interiorul fig. 11, dacă s'ar fi putut reconstitui in intregime. Înalt de 17 cm., și larg 33 cm. la gură, e lucrat din o pastă bine curățită și arsă, de coloare cărămizie. Peste fondul ce-l dă insăși pasta s'a așternut, pe din afară ca și pe din lăuntru, un ocru roș-gălbuiu lustruit, pe care se desfășoară desenul.

În interior, zona gurii are un desemn simplu, care constă din benzi de linii scurte, perpendi-

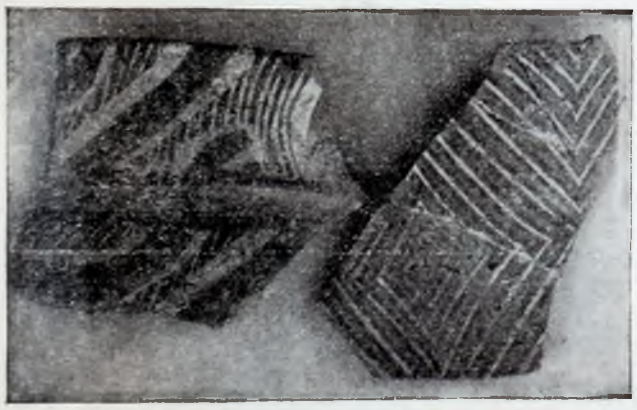

Fig. 41.

culare. Restul decorului interior e format din spirale, pastile și triunghiuri, care reiese din coloarea de fond și din desemnul în benzi de coloare galbenă-roșiatecă.

În exterior, gura n'are niciun ornament, iar mijlocul fundului este marcat printr'o pată mare circulară, de coloare roș-cărămiziu făinos, conturată cu un cerc de puncte mici, albe.

Umărul e acoperit cu un interesant decor, ce se desfășoară intr'o zonă lată de 8 cm., mărginită de câte o bandă de linii stricate, ce incunjoară vasul, văpsite cu alb mat. Desemnul e format din cercuri, care se alternează cu pastile în roș lustruit și conturate cu benzi de linii

Fig. 42.

striate văpsite cu alb. Spațiul dintre motivele desemnului e acoperit cu roș-cărămiziu din ocru făinos. Lângă gură are o urechiușă formată dintr'o proeminență dispusă orizontal și cu o mică gaură în aceiași direcție. Proeminența, scobită puțin la mijloc, formează două coarne mici.

Zona următoare, până la linia fundului, e formată din grupe de câte trei dreptunghiuri de coloare albă, care merg descrescând spre fund. Aceste grupe de dreptunghiuri incunjoară vasul, distanța dintre ele fiind acoperită cu roșul lustruit al fondului.

De-asupra păturii, ce ni infățișează stadiul arhaic al ceramicei pictate, vine stratul gros cu materialul clasic al acestei strălucite culturi de tip Cucuteni A.

Una dintre cele mai prețioase piese din Museu, găsită la Izvoare, este vasul de cult (fig. 12), reconstituit în intregime și care e compus din două corpuri: partea de jos, piciorul, — înalt de 20 cm. —, de formă cilindrică, e prevăzut cu obișnuitele două găuri circulare la margenea superioară. Piciorul se unește cu corpul principal al vasului prin patru brațe scurte.

Vasul, în intregime, are o inălțime de 45 cm., fiind impodobit cu un minunat decor din spirale libere, culcate, ce incunjoară vasul în benzi succedându-se pieziș. Spațiul liber intre spirale este hașurat cu linii în două nuanțe de roș.

Spiralele sânt în alb-cenuşiu, conturate cu brun. Gura, largă de 14 cm., are un desemn deosebit: bucle din benzi roşii şi brune pe fond alb. Pe din lăuntru, vasul n'a avut podoabe.

Fig. 13 ni înfăţişează, la mijloc, un alt vas, al cărui picior nu s'a putut reconstitui în întregime. Are o înălţime de 31 cm., iar diametrul gurii 17 cm.

Fig. 43.

Desemnul se desfăşoară acelaşi, spirale culcate în linie continuă, în trei zone: gura, pântecele şi piciorul. Pe fondul roş-deschis se schiţează desemnul în roş-cărămiziu lustruit, descriind spirale în linie continuă, afară de zona gurii, unde spirala e liberă. Motivul principal e conturat cu o linie supţire în roş închis, iar spaţiile dintre spirale sânt colorate cu alb, care îmbinat cu roşul fondului, dă pastile, triunghiuri haşurate şi grupe de linii scurte asămănătoare unei mâni cu degetele apropiate, sau mai degrabă unei labe, motiv ce se găseşte represintat plastic şi în stratul „pre-cucutenian". Acest motiv, însoţit de puncte scobite în forma unui vârf de deget, cum şi linii de puncte mici în alb, se întâmpină des mai cu deosebire în stratul arhaic de stil A din această staţiune, aşa de bogată şi interesantă.

Tot fig. 13 ni arată alte două vase mai mici, întregi, pictate policrom: unul înalt de 17 cm. al doilea de 10 cm. Forma amândurora e bitronconică, caracteristică acestei epoci. Gura puţin deschisă în afară şi cu câte o urechiuşă găurită perpendicular, la mijlocul vasului. Pictura, în alb şi roş pe fond alb, formează în general derivaţii de meandre din benzi late, conturate cu roş mai închis. Desemnul se aşterne în zone: umărul şi gura, pântecele şi partea de jos.

Fig. 14 represintă o lingură întreagă, lungă de 16 cm. $^1/_2$, cu diametrul gâvanului de 9 cm. $^1/_2$. E pictată pe amândouă părţile, în benzi de linii drepte şi cercuri colorate alternativ cu alb şi roş, conturate cu linii supţiri în roş-brun. Coada are o gaură de acăţat şi e terminată cu trei coarne mici. Fragmente de linguri, cozi şi gâvane s'au găsit multe în această staţiune, cu frumoasă pictură, bine păstrată. Cele mai interesante se păstrează în Museu, între care unele de dimensiuni neobişnuit de mari.

Fig. 15 înfăţişează un fragment dintr'un vas a cărui gură avea o deschidere de 30 cm. Fondul, în cărămiziu închis, e aşternut cu frumoase meandre în roş şi alb, conturate cu brun.

Fig. 16 ni dă un vas de formă sferică, cu două proeminenţe, găurite perpendicular, pe linia pântecelui, care are un diametru de 33 cm., înălţimea vasului fiind de 32 cm. Decorul e format din spirale în roş pe fond alb, conturate cu roş mai închis. Fundul nu are o lăţime mai mare de 11 cm. Spiralele sânt libere, culcate, iar spaţiile completate cu semicercuri şi bucle. Gura e împodobită cu o bandă de ovale tălate sus.

Fig. 17, litera *a* şi *b*, represintă două funduri de cupă mici, decorate cu motive solare, care se întâlnesc destul de des în această cultură a ceramicei pictate de stil A şi B.[1]. Celelalte două bucăţi din aceiaşi figură fac parte din vase împodobite cu benzi liniare late, de coloare albă. Fragmentul *d* e pictat cu benzi de linii paralele, albe şi roşii, întretăiate în scară.

S'a putut reconstitui un vas de mari dimensiuni, găsit în această staţiune şi care va fi fost

Fig. 44.

folosit pentru păstratul cerealelor. Are înălţimea de 75 cm., de formă aproape cilindrică, cu fundul conic. Păreţii sânt dintr'o pastă poroasă, vineţie şi incomplet arsă. Gura dreaptă cilindrică, după care urmează imediat umărul, denotă că vasul a avut capac. Pe din afară, exceptând gura, care e lustruită, întreaga suprafaţă

[1] Svastica şi simbolurile derivate din roată sânt foarte frecvente în preistorie; Déchelette, *o. c.*, vol. II, p. 153.

este impodobită cu valuri în relief, trase cu degetele pe pasta moale, fără nicio ordine. Vasul, neavând fundul decât de 25 cm., nu se poate susținea în sus.

S'au găsit și multe vase-miniaturi, cele mai adesea ori lucrate primitiv. Sânt dese apoi cioburile mai mari și mai mici, provenind din vase de dimensiuni mijlocii și mici, din pastă neagră, lustruită pe ambele părți și impodobită în exterior cu linii mate de coloare alb-cenușiu, înfățișând spirale și unghiuri, din care unele sânt hașurate.

Plastica la Izvoare este înfățișată, în deosebi, prin figurine de pământ ars, închipuind o zeitate femenină. Nu lipsesc nici idolii zoomorfi, cari de obiceiu represintă un taur.

Figurinele 1, 2, 3, 5 și 6 din fig. 18 ni arată o parte din idolii umani, găsiți până în present la Izvoare. N-le 1 și 2 ni dau două fragmente de idoli plați, cari probabil erau purtați ca amulete. Fig. 19 și 20 ni arată un interesant idol femenin steatopyg, impodobit pe ambele părți cu un bogat decor de linii săpate.

Fig. 21 înfățișează mijlocul și picioarele unui idol cu centură, iar fig. 18, 5 și fig. 22 un fragment dintr'un idol steatopyg, cu genunchii îndoiți, făcut spre a fi așezat pe scaun. Fig. 22 ni

Fig. 45.

arată și un astfel de tron lucrat din pământ ars, cu spătarul în formă de coarne [1].

[1] Idoli șezând pe scaun s'au găsit și în alte stațiuni din țară; *Dacia*, vol. I, p. 186: „fouilles de Căscioarele" de Gh. Ștefan, și *Dacia*, vol, II, p. 88: „Fouilles de Gumelnița", de Vl. Demetrescu.

Săpăturile de la Izvoare ni-au dat și un număr de idoli represintând diferite animale de pe lângă casa omului. Fig. 23 dă un animal (fotografia dă mărimea naturală a idolului), blana bogată fiind înfățișată prin linii de puncte săpate.

Fig. 24 arată probabil un berbece, iar fig. 25

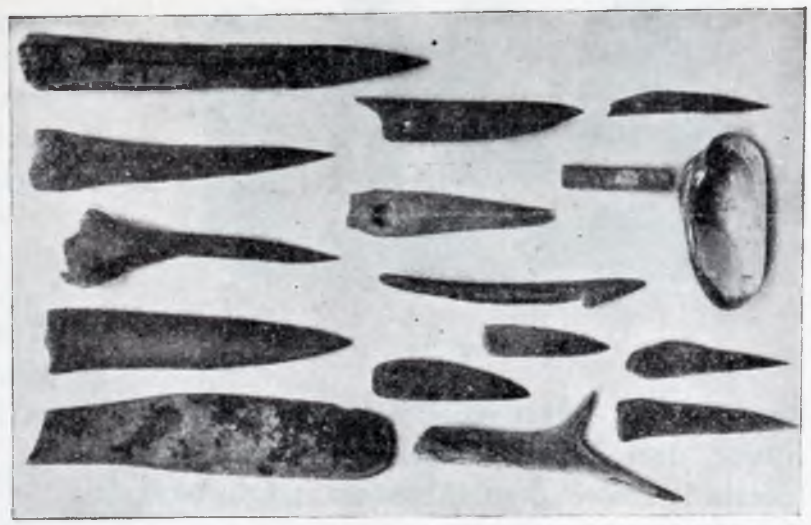

Fig. 46.

represintă încă două din aceste figurini zoomorfe, lucrate din pământ ars.

Fig. 26 dă câteva din uneltele de os și de piatră găsite la Izvoare: un cârlig de os pentru undiță, obiecte de os care serviau la cusut și înpuns, două dălți de os. Apoi topoare și dălți de piatră, două cuțite și două vârfuri de săgeată din cremene.

Fig. 27 înfățișează șapte topoare de piatră lustruită, din care trei, un fel de topoare-măciuci, găurite spre a li se pune coadă, au fost rupte din pricina îndelungatei întrebuințări.

Dintre uneltele casnice, care se găsesc din abondență aici, sânt și râșnițile de formă ovală, percutoarele și pietrele pentru lustruit, cum și greutățile pentru țesut, de formă conică sau prismatică.

Nu lipsesc nici obiectele de podoabă corporală: astfel fig. 28 ni dă trei mărgele din lut ars și o jumătate din a patra. Triburile care au trăit pe aceste locuri, obișnuiau ca obiecte de podoabă și dinții de mistreț (fig. 28), cum și găoacele de scoici, căutate mult de omul primitiv pentru luciul lor sidefiu.

Printre grămezile de oase, rămășițile prânzurilor omului preistoric, s'au găsit, aici ca și în celelalte stațiuni din județ, multe găoci de melci.

Fig. 29 ni înfățișează două brățări întregi, de aramă, o aplică, apoi câteva fragmente, din același metal, din ace de păr. În pătura de pământ vegetal, deci aproape de suprafața pământului,

se găsesc şi urme din epoca fierului, de sigur de la Geţii cari au stăpânit atâta vreme aceste pământuri. Urmele din această epocă sânt însă şi mai dese ceva mai la deal, pe întreaga coastă,

Fig. 47.

până la iazul, astăzi secat, din sus de sat. Se găsesc deci multe cioburi din pastă cenuşie, lucrate la roată, greutăţi pentru ţesut, oase de cervidee şi chirpiciu ars.

Fig. 48.

În apropierea staţiunei preistorice s'a găsit şi locul unei aşezări medievale, cu ceramică smălţuită, cuie, pinteni, cuţite şi ace din fier. Un fund de vas smălţuit e deosebit de interesant prin semnul ce-l poartă imprimat, în forma literei L mare, de mână, cu bucla de-asupra întoarsă spre stânga.

Târpeşti.

Pe valea Topoliţii, de-asupra întinsei terase, numită şi Râpa lui Budăiu, în satul Târpeşti este o săracă aşezare preistorică cu interesant material din cultura „pre-cucuteniană" şi din cultura Cucuteni B. Săpătura n'a dat niciun vas întreg[1]. Ceramica pre-cucuteniană, de o singură coloare gălbuiu închis, cenuşiu, ori brun, presintă numai decor plastic pe fondul lustruit al pastei. Motivele cele mai obişnuite sânt: linii de puncte dreptunghiulare, săpate, formând benzi şi cercuri. Mici proeminenţe în forma unui vârf de con, negăurite, apar frecvent şi aici ca şi la Izvoare. Canelurile pe suprafaţa lustruită a vasului sânt obişnuite şi aici.

Fig. 30 ni arată şi câţiva din cei treisprezece-patrusprezece idoli găsiţi la Târpeşti: trunchiul unui idol plat şi partea inferioară à unui idol steatopyg (aşezat greşit, invers, în fotografie). Picioarele-i sânt unite formând în locul tălpilor un piedestal rotund, spre a putea fi aşezat. Pe amândouă şoldurile, figurina are câte o mică proeminenţă. S'au găsit şi idoli tauri, din cari, unul, necomplet, ni-l înfăţişează, — în mijloc —, aceiaşi fotografie.

Interesant e şi un arşic (astragal) mare, cu una din laturi netezită drept, prin şlefuire. Era întrebuinţat, probabil, pentru lustruitul vaselor.

Râşniţi ovale, aşchii de cremene şi topoare din piatră şlefuită s'au găsit şi aici în număr destul de mare.

Văleni.

În jurul oraşului Piatra e un grup de aşezări preistorice, între care locul de frunte, până în present, îl ocupă cea din satul Văleni[2]. Aici, pe o insulă mare, încunjurată altă dată de două braţe ale Bistriţii, se ridică un pat înalt de straturi din gresie, unde Gheorghe Asachi îşi întemeiase conac şi fabrică de hârtie. Această insulă, scăldată astăzi de apă numai pe o parte, a fost aleasă de preistorici, de la cari ni-au rămas aici două aşezări, în locuri mai înalte.

Spre Sud-Est avem o staţiune cu ceramică pictată, stil A, cum şi puţine urme din cultura pre-cucuteniană, iar spre Nord, la o mică depărtare, o altă aşezare, cu ceramică pictată stil B.

Fig 49.

În faţa acestei insule, două-trei sute de paşi mai spre Sud, pe terasa superioară a Bistriţii, la locul numit Bolovoaia, se găseşte o altă păreche

[1] Săpătura de o zi la Târpeşti a fost condusă de d. profesor Radu Vulpe.

[2] Bâtca Doamnei, la doi chilometri spre Apus de oraş, Vălenii şi Bolovoaia, la trei chilometri spre Sud-Est, şi Cozla, chiar în coasta oraşului spre Nord.

de aşezări preistorice: una cu urme de ceramică geto-romană, iar ceialaltă cu ceramică pictată stil A, arhaic.

Fiecare din aceste patru aşezări se întinde pe o mică suprafaţă ce nu depăşeşte un hectar.

Fig. 50.

Prima, cea din partea sud-estică a grădinii, scoboară numai până la un metru şi un şfert adâncime, de unde începe un strat de prundiş.

Parte din materialul scos şi aşezat în Museu se vede în fig. 31. Stratul, care începe de la

Fig. 51.

20-30 cm. de la suprafaţa pământului, cuprinde, — atât cât s'a putut vedea dintr'un sondagiu — două etaje, nu destul de precis separate: stratul de jos, cu ceramică monochromă lustruită, cu podoabe incise, după care, mai sus, se găseşte numai ceramică de cel mai clasic stil A. Fondul, cu alb, peste care se pictează cu roş şi brun. Rar se găseşte în partea superioară a stratului şi câte un fragment pictat de stil B, fapt explicabil, de oare ce imediat alături, la treizeci-patruzeci de paşi spre Nord, se află aşezarea numai cu ceramică de acest tip. După cum se vede din fig. 31, pe lângă ceramica de care s'a vorbit, au mai fost găsite figurine de lut de tip steatopyg, topoare găurite, lame de silex şi multe gresii.

În partea de Nord a grădinii, stratul cu ceramică pictată, stil B, are aceiaşi grosime ca şi cel din staţiunea vecină, scoborând până la un metru şi chiar mai mult în unele locuri. Într'un sondagiu, stratul cu ceramică mono şi bicromă, din cultura mai timpurie, se opreşte la şaptezeci de centimetri. La nouăzeci de centimetri s'a dat de ceramică stil A, iar mai la adâncime, până la un metru şi douăzeci de centimetri, ceramică vineţie lustruită, cu podoabe incise şi ceramică neagră lustruită.

Fig. 32 şi 33 arată vase stil B, întregite, sau găsite chiar întregi, cu decor în benzi late de linii brune pe fondul alb-roşiatec al pastei. Alte ori aceste benzi formează bucle, derivaţii de spirală. Pictura se aşterne numai pe partea superioară a vasului. S'au găsit printre celalt material şi un număr de peste cincisprezece lespezi, culese din albia râului, cam de aceiaşi dimensiune, un centimetru grosimea, iar diametrul de zece-cinsprezece centimetri. Lespezile, de formă perfect circulară, nu poartă nicio urmă de întrebuinţare.

Podişul Bolovoaia, care nu-i mai mare decât

BIBLIOTECA DOCUMENTARA ORAŞUL PIATRA NEAMT

patru hectare, e incunjurat pe mai bine de trei părţi de o râpă prăpăstioasă, fiind separat de dealul de care ţine, printr'un gât îngust, de-a curmezişul căruia se văd urmele unui fel de zid prost, fără legătură între pietre. Capetele zidului se sfârşesc în nişte ighiaburi adânci.

Zidul are un metru şi treizeci de centimetri lăţime şi pare a avea mici întreruperi, pământul presintând de-asupra, pe linia zidului, o ridicătură cam de jumătate de metru. Spre Nord, linia aceasta presintă o ridicătură cam de jumătate de metru. Spre Nord, ea presintă o ridicătură circulară mai mare, lată de doisprezece metri pe şase metri.

La capătul acestui zid, care poate să nu fie o îngrămădire naturală de pietre, ci mai curând lucru de mână omenească, s'au găsit în pământ, la o adâncime de vre-un metru, cioburi din vase mari de deposit, din epoca fierului mai târzie. În general, pe această parte, aşezarea e foarte săracă: ici colo câte un ciob sau o bucată de chirpiciu.

Spre Sud-Vestul podişului Bolovoaia, aşezarea este mai bogată şi cuprinde material din o epocă mult mai veche.

Ceramica aici este rău păstrată, pământul fiind mlăştinos; totuşi, din cât s'a putut constata printr'un sondagiu, este de tip arhaic, găsit la Izvoare.

Un vas de o tehnică rudimentară s'a găsit, cu grâu carbonisat. Lucrat din pastă poroasă, cărămizie, fără pictură, are forma unui trunchiu de con, înalt de treizeci şi patru centimetri, gura largă de treizeci şi cinci centimetri, iar fundul de abia şaptesprezece centimetri lăţime. La mijloc are două rânduri de câte patru proeminenţe, negăurit fiecare rând.

Un picior-suport, din cele obişnuite pentru vasele de cult, de formă cilindrică, are pe partea superioară, mai îngustă, tradiţionalele două găuri circulare, aşezate una în faţa alteia, de o parte şi de alta a vasului. Vasul, rău păstrat, are o înălţime de patruzeci şi unul de centimetri, fără urme de pictură. Un vas de aceiaşi formă cu vasele a şi b, fig. 7, găsite la Izvoare, în stratul arhaic, nu păstrează decât decorul incis.

Fig. 52.

Fig. 34 dă alte două vase: unul bitronconic, cu o singură proeminenţă, găurită perpendicular, pe linia pântecelui. Pasta fiind poroasă şi vasul rău păstrat, în umezeală, urmele decorului pictat şi incis sânt de abia visibile.

Mai bine păstrată este jumătatea de vas-castron (întregită) ce se vede tot în fig. 34. Decorul e din benzi în roş-cărămiziu, lustruit şi alb, conturate cu linii săpate. Pe umărul vasului se înşiră un rând de proeminenţe găurite perpendicular.

Fig. 53.

S'a mai găsit o parte dintr'un idol plat, topoare de piatră lustruită, silexuri, râşniţi ovale, grămezi mari de chirpiciu şi cioburi din vase de diferite mărimi.

Horodiștea-Calu.

Una din stațiunile cele d'întâiu cunoscute în acest județ e cea de la Horodiștea, satul Calu. Și aceasta, ca și Mătăhuia-Dobreni și Traianul de la Zănești, au putut fi ușor cunoscute, de oare ce tustrele se ruinează, mâncate de ape sau de numeroasele lutării, săpate în coaste, prăvălind zilnic un material prețios.

Horodiștea s'a săpat sistematic în 1935 [1]. Din pricină că stațiunea se află pe un pinten de deal între două ape, Bistrița și pârâul Calu, care au măcinat-o, straturile cu viață preistorică sânt dislocate, încălecate unul peste altul, materialul nu e bine demarcat stratigrafic.

Surpându-se stațiunea, adesea au ieșit la suprafață obiecte de mare interes științific, care s'au împrăștiat fără urmă. Dintre acestea, a slujit norocul ca unul să poată fi salvat: un cazan mare de bronz, astăzi în proprietatea Museului Național de Antichități. Vasul poartă ca ornament peste mijloc un șnur în relief. Gura, puțin răsfrântă în afară, are patru torți, din care două mici, iar celelalte mult mai mari, spre a putea fi apucate ușor cu mâna. Torțile mari sânt împodobite cu câte trei nasturi scobiți.

În stratul superior se găsește material din epoca geto-romană, ultima vrâstă a fierului. Ceramica de la suprafață este în relief, șnur și proeminențe. S'au găsit urne cinerare, de formă cilindrică (fig. 35), cești conice câte cu o singură toartă, care prinde gura de fundul vasului, care de sigur va fi fost întrebuințat pentru cult. Printre vasele lucrate

Fig. 54.

cu mâna sânt și un fel de ulcele-miniaturi.

Ceramica lucrată la roată e din pastă cenușie. Decorul, departe de frumusețea ce o găsim în ceramica pictată, este înfățișat în această epocă a fierului, în la Tène, prin benzi de linii săpate, șerpuite sau în unghiuri, făcute la roată cu un instrument dințat. Alte vase sânt împodobite cu grupe de linii lustruite. Mai rar se găsesc cioburi decorate cu linii de coloare roșie.

Torțile sânt bine desvoltate, ca și astăzi, spre a se putea apuca vasul ușor.

Fig. 36 represintă un castron, întregit din câteva bucăți, care poartă urmele, — perechi de găuri una în fața alteia, — unei alte întregiri,

Fig. 55.

poate chiar în gospodăria în care vasul a fost întrebuințat de nou.

Fig. 37 ni arată câteva cești de cult, din care una, cea din mijloc, a fost găsită în cazanul mare de bronz (fig. 38). Tot din această epocă s'au găsit și câteva vase-strecurători, lucrate la roată din pastă cenușie.

Ceramica pictată de stil B este destul de bogată la Horodiștea. Fig. 39 represintă gura unui vas mare, decorat cu negru peste fondul alb.

Fig. 40 dă trei cioburi cu decorul caracteristic pentru stilul B. Peste fondul-roz gălbuiu s'a pus desemnul în brun, lustruit.

Fig. 41 arată alte două bucăți cu decor de transiție între A și B, ca și cupa din fig. 42, cu ghirlande de linii în galben închis și benzi în brun lustruit, pe fondul roș cărămiziu. Vasul, pe umăr, poartă o mică urechiușă găurită orizontal. Fundul nu are decor.

Fig. 43 înfățișează o cupă de aceiași mărime, 10 cm., înălțime. Pe fondul roș-cărămiziu, o ghirlandă de linii gălbui împodobește zona gurii, după care se desfășoară pe pântece spirale libere, formate din benzi de aceiași coloare, spațiile fiind acoperite cu brun lustruit. Fundul, aproape sferic, împodobit în linii gălbui, formează un triunghiu înscris într'un cerc. În mijlocul triunghiului, fondul roș al vasului formează un cerc.

Fig. 44 ni dă gura unui mare vas, de formă sferică, pictat în zone. Decorul constă din spirale de linii late, albe, conturate cu brun. Spațiile

[1] Săpăturile, încă inedite, s'au făcut supt conducerea d-lui profesor Radu Vulpe, materialul resultat fiind rânduit în vitrinele 1, 2 și 3 ale Museului din Piatra.

libere sânt acoperite cu roş. Spiralele sânt libere.

Fig. 45 represintă un picior, suport de vas, de formă elegantă, inalt de 44 cm. Pe fondul roz al vasului sânt desemnate spirale din câte două linii late în brun, despărţite printr'o linie supţire ce reiese din coloarea roşie a fondului. Spaţiul liber e aşternut cu alb. Piciorul, la margenea de sus, are obişnuitele găuri circulare.

Plastica la Horodiştea-Calu este represintată

Fig. 56.

printr'un număr de idoli antropomorfi, de tip plat şi steatopyg, niciunul complet. S'au găsit şi idoli animali, infăţişând taurul, simbolul bărbăţiei. Unii din idoli sânt pictaţi, alţii decoraţi cu striaţiuni.

S'au aflat, apoi, cantităţi mari de oase şi coarne de la diferite animale de casă şi sălbatece, instrumente de os, ace de cusut, de împletit, dălţi, pumnale, sule şi scoici ca obiect de podoabă (fig. 46).

Nu lipsesc nici greutăţile din pământ ars mărgelele şi prâsnelele pentru fuse, confecţionate din acelaşi material, apoi polisoarele, măciucile din corn de cerb, cum şi un mare număr de râşniţi ovale, topoare de piatră lustruită, aşchii şi săgeţi de cremene, printre care şi o lamă de obsidiană. Pe un fund de vas s'a găsit o cantitate de praf roş, care se intrebuinţa de sigur la decoratul obiectelor casnice, ba poate chiar al corpului, lucru obişnuit la preistorici, cari văpsiau şi scheletele morţilor.

În stratul superior s'au găsit râşniţi circulare, găurite la mijloc, făcute din lavă vulcanică, adusă aici de la mari depărtări.

Într'o vatră s'a găsit şi o bucată dintr'o turtă de meiu, carbonisată: se pot observa bine boabele de meiu, în pastă. Din la Tène, avem, în Museu, din această staţiune, şi obiecte de bronz: brăţări, cercei şi vârfuri de săgeţi în trei muchi, cu aripioare. Multe obiecte, ca: vârfuri de lănci, cuie, cuţite, sânt din fier. S'au aflat şi câteva obiecte de import, o oglindă romană de bronz, cum şi fragmente de amfore şi vase străine, din o pastă deosebit de fină.

Un obiect ciudat (fig. 48), făcut dintr'un os cilindric, gol înlăuntru şi cu crestături la ambele capete, ceia ce denotă că piesa e întreagă, are pe una din feţe o serie de linii şi puncte, săpate. Piesa, nu e, socot, altceva decât un inceput de înţelegere, prin semne grafice, al omului primitiv.

Înţelegerea prin semne grafice omul a întrebuinţat'o încă din paleolitic [1], când scria pe oase de ren şi până chiar nu de mult în urmă, când răbojul era cel din urmă ecou al străvechiului obiceiu. Intrebuinţarea răbojului e îndătinată de mii de ani, nu numai în părţile noastre, dar şi la strămoşii Slavilor [2].

Costişa.

În această comună, aproape de Buhuş, sânt mai multe locuri care păstrează interesante urme de viaţă preistorică, înşirate pe sprinceana terasei superioare din stânga Bistriţii. Până în present s'a săpat în următoarele locuri:

În satul Sbereştii-de-Sus, pe Dealul Stanciului, apoi, ca la 2 km. mai la vale, pe Cetăţuie şi pe Piciorul Moienei, numit şi Dealul Bisericii, un km. jumătate mai spre Sud-Est.

Pe Dealul Stanciului [3], s'a găsit ceramică pictată stil A, cum şi rari elemente din cultura precucuteniană. Fig. 49 ni arată un fragment dintr'un vas cu gura cilindrică şi fundul sferic. Pe umăr,

Fig 57.

o linie săpată infăşoară vasul, despărţind decorul din benzi linieare roşii, conturate cu brun, pe fondul alb, de cel din zona pântecelui impodobită cu spirale. Pe linia incisă se vede o urechiuşă lunguiaţă, găurită orizontal. Celelalte două bucăţi pictate, din aceiaşi figură, ni dau frag-

[1] Déchelette, *o. c.*, vol. I, p. 235.

[2] Lubor Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, vol. II, p. 330.

[3] Săpătura a fost condusă de d-na Ec. Vulpe, in 1932.

mente din gura a două vase împodobite cu frumoase spirale în roș, alb și brun. Vasele erau împodobite și pe din lăuntru.

Alte două cioburi din fig. 49 fac parte din vase mai mici, decorate cu spirale săpate și canelùri, fără pictură. Nu lipsesc în această stațiune fragmente de ceramică din pastă neagră lustruită, împodobită cu linii în cenușiu-mat. S'au găsit și câteva figurine din lut ars, din care e vrednic de semnalat un idol masculin cu centură și mai ales un idol steatopyg, căruia-i lipsește pieptul și capul. Figurina e frumos împodobită cu striații grupate în unghiuri ascuțite, având pe pântece un triunghiu în care se înscrie un grup de cinci ovale tăiate.

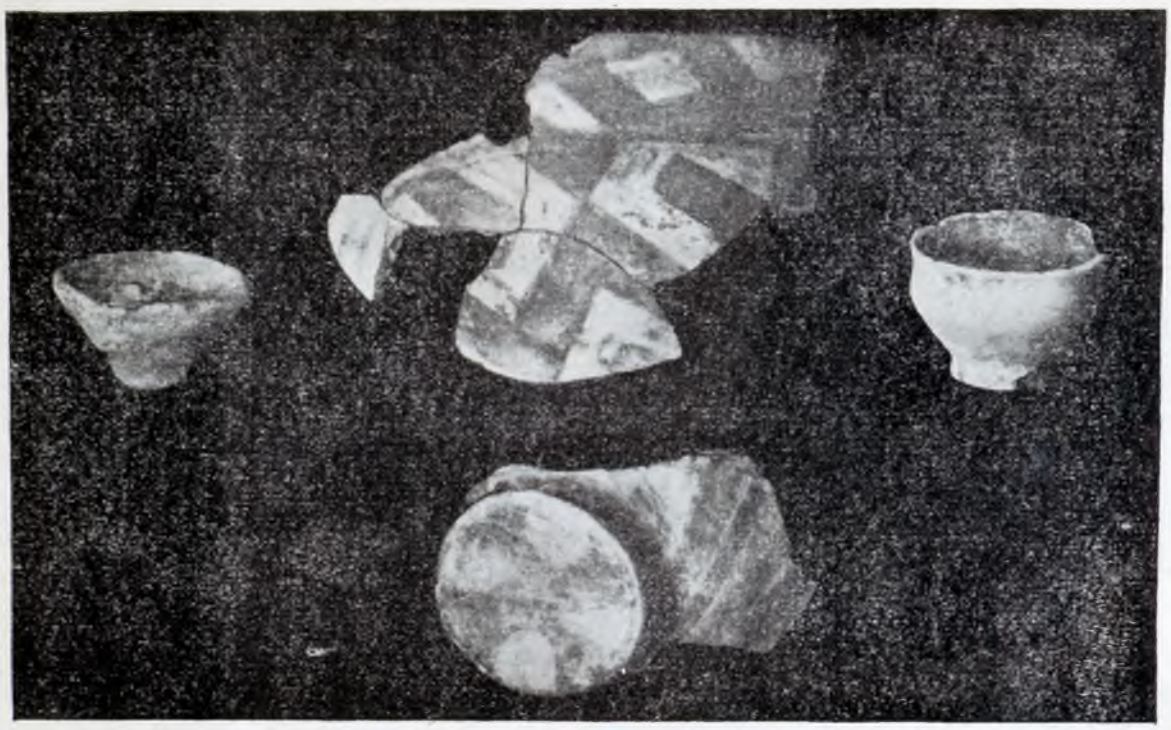

Fig. 58.

Printre obiectele de folos casnic găsite aici, notăm: vârfuri ascuțite din corn de căprior, lame de silex și râșniți ovale.

Săpătura făcută la *Cetățuia*, supt conducerea d-lui profesor R. Vulpe, a scos numai material din epoca bronzului, după cum se vede din fig. 50, cu o ceramică fără pictură, împodobită numai cu linii săpate și reliefuri.

Stațiunea de pe *Dealul Moienii*, săpată de d-na Ecaterina Vulpe, e mai bogată în material; stratul însă e răvășit din pricina lucrărilor agricole, fiind aproape de suprafața pământului. Săpătura de aici a dat material eneolitic de toate tipurile, amestecat, neputându-se stabili o stratigrafie precisă.

Fig. 59.

Nu lipsesc cioburi din pastă cenuşie cu lustru, împodobite cu proeminenţe şi linii incise. Se găsesc şi cioburi cu pictură de tip arhaic: grupe de linii săpate şi colorate cu alb, incunjurând

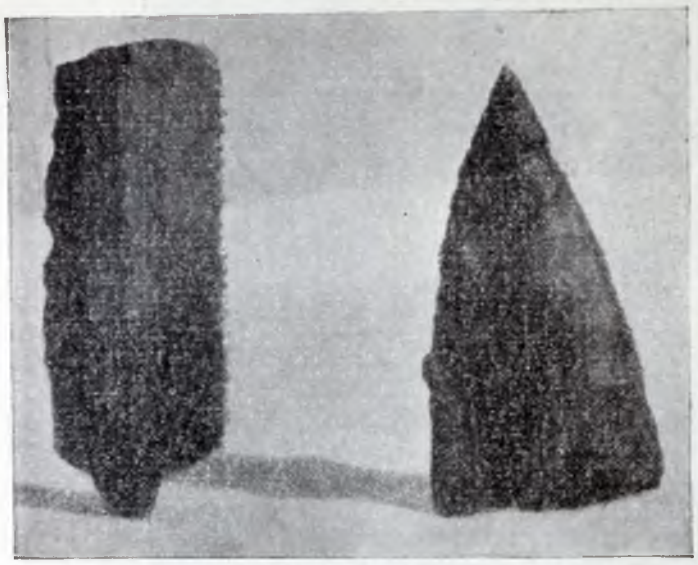

Fig. 60.

desemnul în roş-cărămiziu lustruit, cum şi canelûri largi cu linii de puncte alveolare, sau de puncte mici albe. Cea mai slab represintată este ceramica pictată de stil A.

Stilul B este înfăţişat prin o colecţie mai bogată de material. O cupă, în formă de coif suedes, are decor în spirală şi linii de cruci în formă de X; fundul e împodobit cu o ţesătură de linii lungi cuprinse într'un cerc. Pe fondul roşietec al vasului se aşterne decorul cu negru. Nu lipsesc nici aici râşniţile ovale, greutăţile, topoarele de piatră, cuţitele de cremene, obiectele de os şi idolii antropomorfi şi animali. Din tot materialul acesta, o însemnătate mai mare o presintă următoarele trei piese:

Un idol steatopyg, întreg, pictat; e singurul idol întreg şi foarte bine păstrat, găsit până acum în acest judeţ. Corpul său e frumos modelat, are proporţii, iar pântecele visibil bombat, de sigur voit, spre a simbolisa rodnicia. Dacă figurina găsită la Vidra s'a putut numi „Venus", apoi şi idolul de la Costişa (fig. 51) nu poate sta mai pe jos. Avem apoi (fig. 52) unul din rarii idoli bărbaţi, uşor de determinat.

O pintadera, un fel de pecete (fig. 52), cu care-şi făceau aceşti strămoşi ai noştri desemne în colori pe corp ca podoabă. În mijlocul figurii 52 se vede un vas bitronconic, fără pictură, cu o proeminenţă găurită orizontal. Vasul are piciorul rupt.

În apropiere de staţiune se află o movilă, numită Comoara Urlatului, numire ce o găsim în una din hotarnicele lui Ştefan-cel-Mare. Astăzi se numeşte, în popor, simplu, Movila Urlatului.

Căciuleşti.

În Căciuleşti, vechiul sat Cauceleşti din veacul al XV-lea, am identificat două aşezări străvechi: una la Murguceşti, pe terasa mijlocie a Cracăului, şi alta la Dealul Găinăriei, pe terasa superioară.

Din sondagiul făcut pe *Dealul Găinăriei* a resultat material numai din epoca veche a ceramicei pictate, după cum se vede din fig. 53. Un bol înalt de 13 cm., cu lărgimea gurii de 12 cm., are fundul numai de 4 cm. O linie săpată încunjoară umărul vasului, pictat cu brun şi roşiatec pe fondul alb. Parte din gura şi pântecele unei cupe mai mici ni arată acelaşi stil şi decor. A treia bucată din fig. 53 dă fundul unei cupe cu o cruce în brun pe fondul alb. Un alt fragment din fundul unui vas mai mare e decorat cu linii circulare şi puncte mari, negre pe fondul roş al pastei, ceia ce denotă o tran-

Fig. 61.

siţie spre stilul B. Şi aici, ca şi în alte staţiuni cu ceramică pictată, se păstrează tradiţia torţilor făcute în forma unor proeminenţe bifurcate ca nişte coarne. S'au găsit şi câteva cioburi cu proeminenţe conice şi cu decor de linii săpate.

Piciorul stâng al unui frumos idol striat (fig. 54) ni arată că meșterul preistoric făcea picioarele idolilor de tip steatopyg separat și apoi le îmbina. Fig. 55 dă partea care era lipită.

Murguceşti, aşezare săracă, cu material din La Tène, pastă cenuşie lucrată la roată şi cărămizie, mai grosolană, lucrată de mână, cu ornamente în şnur. Se văd şi rari urme de ceramică pictată stil B, în partea de Răsărit.

Fig. 62.

Cetățuia Frumuşica.

In Bodeştii Precistei-de-Jos, pe terasa superioară din stânga Cracăului, se află Cetățuia cu numele de mai sus, unde câteva sondagii au putut stabili că stratul acestei stațiuni are o grosime de circa un metru şi jumătate, cuprinzând o ceramică pictată de stil A, de o tehnică superioară şi bine păstrată.

O cupă, din care nu s'au putut găsi toate bucățile, al cării interior ni-l arată fig. 56 şi exteriorul fig. 57, are formă semi-sferică, înaltă de 11 cm., lărgimea gurii de 20 cm., iar fundul nu depăşeşte 3 cm. jumătate. Pe umăr presintă o proeminență orizontală, lată, cu o mică gaură perpendiculară la mijloc. Cele două colțuri de la extremitățile acestei urechi, lungă de 7 cm., sânt puțin prelungite. Pe fondul alb se desfăşoară un decor de benzi late, conturate cu brun. Desemnul, în roşu lustruit peste alb, dă un decor de tip negativ. Un picior de vas, de aceiaşi tehnică şi stil, înfățişează un decor în formă de cruce (fig. 58), iar gura unui bol arată un frumos desemn meandric în alb, roş şi brun. S'au mai găsit vase mici, miniaturi, fără decor, colți de mistreț, topoare de piatră şi râşniți ovale.

Fig. 63.

Mătăhuia-Dobreni.

Pe dealul Mătăhuia din Dobreni avem o aşezare cu ceramică pictată de stil B. Săpătura, făcută în 1938, supt conducerea d-lui Vladimir Dumitrescu, fost director al Museului Național de Antichități din Bucureşti, a dat la iveală material mult, dar într'o rea stare de conservare. Tipul cel mai răspândit aici e cel al vaselor cu gura şi umerii de formă cilindrică, cu fundul conic. Decorul brun, în spirale şi meandre cu derivații din aceste motive, se aşterne pe fondul vaselor, fățuite cu o muruială în coloarea pastei. Fig. 59, care ni înfățişează parte din materialul aflat în această stațiune şi păstrat în Museul din Piatra, ni dă, sus, două cupe semi-sferice şi una în forma unui coif, cum s'a găsit la Costişa şi în alte stațiuni cu ceramică

de acest stil. Pe lângă vase s'au mai găsit şi câteva bucăţi de idoli umani, din cari unul împodobit cu striaţiuni, iar altul cu picioarele desfăcute şi găurite jos. Mai avem de aici greutăţi de formă prismatică, râşniţi ovale, topoare de piatră şi silexuri, din care unul e un vârf de săgeată, iar altul un fierăstrău cu multă grijă zimţuit (fig. 60).

Traianul.

Staţiunea aceasta, răspândită pe o întindere de 3-4 ha., se află în comuna Zăneşti, pe terasa

Fig 64.

superioară din stânga Bistriţii. Aici s'au făcut săpături supt conducerea d-lui Vladimir Dumitrescu, cea mai mare parte din material fiind luat pentru Museul Naţional de Antichităţi din Bucureşti. O mică parte se găseşte şi în Museul din Piatra.

Ceramica din această staţiune este de tip B, trihrom, de transiţie, mai puţin de tip B dihrom.

Multe cioburi de vase mari pictate cu roş şi alb sau cu brun şi alb pe fondul de coloarea vasului. Desemnul e în benzi late de linii paralele, formând derivaţii de spirală, apoi zigzaguri, meandre, bucle şi pastile. Vasele, cu gura largă, de tipul talgerelor, sânt pictate şi pe din lăuntru. Pasta, în general, în această staţiune, este de coloare roşie bine curăţită şi bine arsă. Numai puţine cioburi sânt din pastă gălbuie, obişnuită în staţiunile cu pictură de stil B.

Fig. 61 şi fig. 62 ni dau două boluri cu corpul sferic, fundul mic, aproape rotund, şi gura cilindrică. Vasele acestea, din fericire găsite întregi, păstrează tradiţia din cultura de stil A, fiind pictate pe întreaga suprafaţă, împărţită în zone. Coloarea e alb şi brun pe fond cărămiziu.

Unele vase, din care două fragmente se văd în fig. 63, sânt lucrate din o pastă brună, poroasă, în care se observă sfărâmături din găoci de melci şi scoici. Unul din aceste cioburi are ca decor o linie de năsturaşi în relief, restul fiind împodobit cu striaţiuri făcute cu un instrument dinţat în formă de pieptene. Altul, cu acelaşi decor, are gura împodobită cu o bandă lată de puncte săpate în unghiuri ascuţite. S'au găsit şi câteva cioburi de mici dimensiuni, din pastă vânătă cu lustru, decorate cu canelûri, linii de puncte săpate cu un instrument dinţat şi linii de alveole.

Pântecele unei mici cupe de formă sferică e pictat cu roşu şi brun pe fondul alb, având o urechiuşă găurită orizontal; e tipul cunoscut în stilul A. Mai avem de aici trei bucăţi de idoli, tip steatopyg, pictaţi şi cu găuri la picioare, o mărgică de lut şi o gură dintr'un vas rudimentar fără decor, dar caracteristic prin aceia că păreţii au numeroase găuri de un diametru de aproape un cm.

Dealul lui Tănase.

În comuna Mărgineni, lângă Movila Iucaşului, pe locul numit Dealul lui Tănase, se găseşte o bogată aşezare preistorică, din care câteva sondagii au scos ceramică pictată de stil B, lucrată ca şi la Traian, de care nu e departe, din pastă bine arsă şi împodobită cu mult gust. Staţiunea are însă marele desavantagiu că, stratul fiind prea la suprafaţă, materialul este răscolit şi sfărâmat. Decorul constă din benzi late de linii negre pe fondul roşiatec sau gălbuiu al vasului. Adesea aceste benzi de linii se întretaie, formând un fel de ţesătură, alte ori formează derivaţii de spirală şi meandre. Frecvent e şi desemnul în şiruri de linii încrucişate în formă de X, cum se vede pe

Fig. 65.

bolul din fig. 64. Se găsesc şi aici, ca şi la Traian, cioburi din pastă neagră, poroasă, având ca podoabă proeminenţe şi striaţuri, făcute cu un instrument dinţat. Alte cioburi sânt decorate, în regiunea gurii, cu proeminenţe bifurcate, ori cu urechiuşe lungăreţe, găurite orizontal. O bucată de oală, din pastă poroasă, fără decor, are găuri din distanţă în distanţă, mai mari ca la strecurători.

S'au mai găsit apoi multe fragmente de idoli umani, mărgele de pământ, lame dintr'un fel de silex gălbuiu, cum şi foarte multe greutăţi din pământ ars, din care una, de formă conică, e văpsită cu alb şi găurită perpendicular. Poate să fi servit ca piedestal pentru idolii umani, cari

au picioarele unite într'un con ascuțit. O râșniță ovală s'a găsit, având, de-asupra, piatra de pisat, cu urma visibilă a unei îndelungate întrebuințări (fig. 65).

Două coarne de cerb sânt ascuțite, ca o daltă, iar la capătul gros, unde cornul e scobit, sânt prevăzute câte cu o gaură mică, spre a se putea prinde unealta cu un cuiu în coada de lemn. Mai păstrăm de aici câteva coarne de zimbru (fig. 65), multe oase de bou, cal, cerb, colți de mistreț și arșice de toate mărimile, care abundă aici[1].

Grosimea stratului de cultură scoboară, pe alocuri, până la un metru și jumătate. Stratul de arsătură și chirpiciu începe chiar de la suprafața pământului.

Borșeni.

În comuna Războieni, satul Borșeni, pe Dealul Ghețău, e o stațiune cu ceramică pictată stil B. Adâncimea stratului nu merge mai jos de 60 cm., de unde începe pământul viu. Stratul fiind la suprafață, de și foarte bogat în material, — s'ar putea strânge harabale întregi cu cioburi, —, este distrus cu desăvârșire prin munca câmpului și intemperii, pricină pentru care ornamentul pictat este șters. Gura unui bol decorat plastic cu mici proeminențe și cu striaturi se vede din fig. 66, amintind aceiași tehnică pe care am văzut-o și în celelalte stațiuni de același stil din județ. Fig. 67 ni arată un mic idol animal, căruia meșterul

Fig. 66.

nu a fost preocupat să-i facă nici botul, nici urechile sau gura, ci numai coarnele. Museul din Piatra păstrează de aici o frumoasă daltă dintr'o piatră tare de culoare gălbue.

În satul *Almaș*. pe *Dealul Hârciului*, — 594 m. altitudine —, am găsit, la o adâncime de un metru, chirpiciu de case arse, un idol animal foarte naiv lucrat și multe cioburi din pastă rudimentară, cum de altfel se găsesc în toate așezările preistorice de supt munte, la altitudini mai mari. Ceramica e din epoca pietrei lustruite.

Satul *Negrești*, vecin cu Almașul, are patru așezări preistorice, pe care le-am putut identifica până acum:

Cetățuia, la o altitudine de 600 m., într'un vârf de deal acoperit cu pădure bătrână. La 30 cm. adâncime am găsit cioburi și așchii de cremene. Ceramica nu s'a putut determina, lipsindu-i notele caracteristice.

Fig. 67.

Pe *Piciorul Crucii*, în stânga pârâului Călugăriții, la 65 cm. adâncime, am găsit cioburi strâmbate de puterea focului care a topit casele. Cioburile provin din vase rudimentare, printre care am găsit și o râșniță ovală și un topor de piatră.

Pe altă vale, în dreapta *Pârâului Bordeielor*, s'a găsit aceiași ceramică trecută prin foc. Împodobită cu proeminențe, pare a fi eneolitică.

Pe dealul *Ilișeștilor* din satul Poiana Negreștilor, pe o suprafață restrânsă, la o adâncime numai de 40-50 cm., se găsesc cioburi mărunte fără decor, pământ ars, râșnițe ovale și numeroase așchii de cremene și de obsidiană, fapt ce nu s'a întâmplat în nicio altă stațiune din județ. Sânt indicii că în această localitate se mai găsesc urme de viață preistorică și pe alte dealuri, afară de cele de mai sus.

De sigur că e vorba de niște așezări mici și de scurtă durată, ale unor oameni săraci de munte, după cum se găsesc și în alte părți ale județului: Bâtca Doamnei, dealul Osoiului și dealul Blancului din Mastacău și dealul Osoiului din Vânătorii Neamțului, tot locuri înalte, supt munte.

În *Mastacăn*, sat răzășesc de munte, din Câmpul-lui-Dragoș, sânt mai multe locuri cu urme preistorice: dealul Osoiului, dealul Blancului și dealul Gruiului. Din sondagiile făcute s'a scos ceramică din epoca pietrei lustruite, fără decor, din pastă rudimentară, poroasă și foarte prost păstrată, din care pricină e greu de făcut o

[1] Determinarea oaselor s'a făcut de d. profesor Macarovici, la Institutul de paleontologie al Universității din Iași.

determinare mai precisă. S'au găsit, pe lângă ceramică, bucăţi de chirpiciu, râşniţe lungăreţe, topoare de piatră şi aşchii de cremene.

În satul *Uricheni*, pe locul numit la *Rupturi*, de-asupra terasei pârăului Topoliţa, sânt urmele

Fig. 68.

unei staţiuni cu ceramică pictată stil B. Staţiunea s'a ruinat în mare parte, surpată de pârău. Museul păstrează de aici un frumos idol feminin de tip steatopyg, decorat cu o linie de puncte săpate de-a curmezişul pieptului, în formă de eşarpă, cu altă linie peste pântece şi cu a treia puţin mai jos, formând un triunghiu în faţă. Idolului îi lipseşte capul şi, din picioarele larg deschise, lipseşte unul. Fig. 68 represintă idolul în faţă, iar fig. 69, spatele.

În satul *Petricani*, pe locul şcolii, terasa superioară a Topoliţii, se găseşte o aşezare preistorică cu ceramică pictată stil B, şi mai rar stil A: cioburi cu decor în spirală, conturat cu benzi de linii incise şi cioburi din pastă neagră cu lustru fig. 70. Se găsesc obişnuitele râşniţe ovale, topoare de piatră şi aşchii de silecs.

Pomelea, vechea suburbie a Târgului-Neamţ, are în jurul bisericii o aşezare cu ceramică pictată stil B. S'au făcut aici, în 1938, câteva sondagii supt conducerea d-lui profesor Radu Vulpe. Fig. 71 dă un frumos silex din această staţiune.

Regiunea *Ghigoieştilor*, vechiu sat răzeşesc pe şoseaua Piatra-Roman, cuprinde un grup de mai multe aşezări din epoca fierului:

Pe *Dealul Unguraşului*, la zece centimetri adâncime, apar slabe urme, cioburi lucrate la roată, din pastă cenuşie, caracteristice pentru epoca geto-romană.

La distanţă de vre-un chilometru în vale, pe drumul spre Ghigoieşti, apare, în apropierea iazului de la *Trudeşti*, acelaşi fel de ceramică. Sânt şi cioburi cu decor incis.

În apropierea iazului *Cârligi*, unde se găsesc pe de-asupra cioburi geto-romane, două sondagii au dat slabe resultate, negăsindu-se decât prea puţine urme în pământ.

În regiunea unui alt iaz, mai la Nord, pe locul numit *Mânjeşti*, se găsesc cioburi de acelaşi soiu, în stratul vegetal al pământului, mai rar şi cioburi cu decor săpat.

Pe locul numit *Siliştea*, în partea de jos a satului, se văd urme din aceiaşi cultură; aici s'a găsit şi o jumătate dintr'un topor de piatră foarte tare, negricioasă, artistic şlefuit şi prevăzut cu o gaură.

Din cercetările făcute în această regiune se constată că, stratul acestor aşezări mai noi fiind prea aproape de suprafaţa pământului, au fost distruse, sau, poate, aşezările acestea având o scurtă durată, stratul a fost prea supţire.

În satul Podoleni, pe *Dealul Teiului*, de-asupra terasei superioare de pe stânga Bistriţii, la o adâncime de cincizeci de centimetri se găsesc urme din epoca bronzului, urme răspândite şi mai spre Nord de Movila Poieţele.

Tot în Podoleni, valea Pârăului Verde, pe *Dealul Mălăiştea*, se găsesc cioburi din epoca

Fig. 69.

daco-romană, între care şi un gât de amforă. În acest sat sânt şi două movili: Movila Podolenilor sau Movila Poieţele, şi, mai spre Nord, pe valea Pârăului Verde, *Movila Flocoasă*, unde am găsit, la oarecare adâncime, pământ ars şi cioburi ce nu s'au putut încă determina.

În *Dușești*, aproape de biserica satului, la o adâncime numai de douăzeci de centimetri, apare un strat de arsătură amestecat cu cioburi lucrate la roată din pastă vânătă și roșie. Cioburile sânt văpsite cu roșu și unele împodobite cu linii de aceiași coloare. Stratul, — relativ sărac, — scoboară până la nouăzeci de centimetri adâncime. Așezare geto-romană.

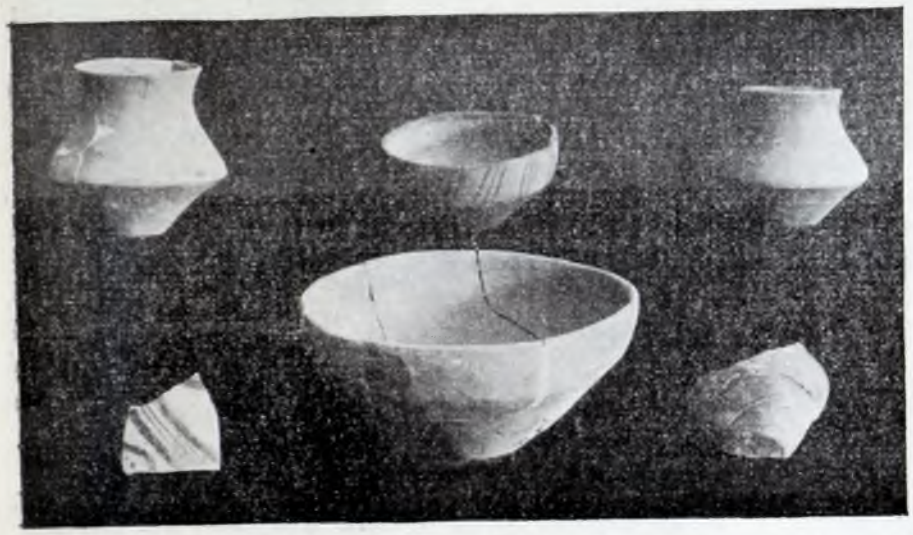

Fig. 70.

În satul Români, la *Râpi*, se găsește ceramică din epoca bronzului și La Tène.

Tot în această regiune, la *Goșmani*, se găsește ceramică pictată, iar la *Orbic* și pe *Cetățuia* de la Bârjoveni găsim ceramică din epoca daco-romană.

Peste Bistrița, în Borlești, sat mare și vechiu din Câmpul-lui-Dragoș, sânt mai multe locuri care păstrează material din timpurile preistorice:

Pe *Dealul Mare* sânt cioburi lucrate la roată și din pastă poroasă.

Satul Nou, urme din epoca fierului, la Tène.

Pe *Dealul Cucului*, s'au găsit lame de cremene, și cioburi din epoca bronzului, cu decor plastic. Pasta neagră.

La *Urșești*, pe terasa superioară a văii Nechidului, în țarină, se văd în pământ urmele unei sărăcăcioase așezări din bronz.

Urmele așezărilor preistorice din regiunea Tazlăului presintă același caracter sărăcăcios. Astfel, pe *Cetățuia*, la o adâncime de treizeci de centimetri, se dă de pământ ars și de cioburi din epoca ceramicii pictate.

Pe *Dealul Fluturelui*, făcându-se săpături pentru construcția unui drum, s'a dat de un strat de arsătură și cioburi, râșnițe ovale și silexuri. Lucrătorii au găsit între alte obiecte și un topor de bronz, tip *à douille*, cu o lungime de optzeci și cinci milimetri, cu îmbucătura largă de patruzeci și cinci milimetri, iar lățimea gurii de treizeci și opt milimetri.

Scobitura merge până aproape de ascuțiș, care e puțin curbat. Conturul ce-l înfățișază margenea îmbucăturii nu e în linie dreaptă, ci puțin curbat, — concav —, fiind mărginit de două nervuri paralele. Îmbucătura n'are o bișnuita gaură pentru prinsul cozii de lemn, în cuiu; ci numai o tortiță făcută în același scop (fig. 72).

În această localitate s'a găsit și un vârf de lance din fier, lată de șase centimetri, la mijlocul tăiușului, și lungă de patruzeci și patru centimetri [1].

În satul Cândești, la *Cetățuia* și pe *Dealul Vărăriilor*, sânt așezări din La Tène, cu material interesant, aproape de suprafață.

Fig. 71.

Pe coasta Cracăului, la *Călimani*, comuna Dochia, se află o așezare din epoca ceramicei pictate, stil B, cu material de o tehnică superioară. Stratul are adâncime de un metru.

Pe *Bâtca Doamnei*, spre Vest de Piatra, se află urme dintr'o sărăcăcioasă stațiune La Tène. Aș-

[1] Amândouă aceste piese au fost dăruite Muzeului de către d. inginer silvic Verșescu, din Tazlău.

zarea pare să fi fost apărată de două-trei șanțuri, pe locul de legătură cu muntele din care acest bot de deal face parte. Majoritatea ceramicii e lucrată cu mâna și împodobită cu șnur. Ciobu-rile lucrate la roată sânt rari (fig. 73).

Fig. 72.

Pe *Dealul Cozla*, în margenea de Nord a orașului Piatra, a fost o interesantă așezare La Tène, care s'a distrus când s'a făcut Parcul „Nicu Albu". De și straturile sânt complet răscolite, sondagiul făcut a dat un frumos material, din care s'a în-tregit o parte (fig. 74).

În ultimul timp am mai identificat, prin mici son-dagii, următoarele stațiuni, în cuprinsul județului Neamț:

Locul Școlii din Girov, stațiune relativ bogată, cu ceramică pictată, stil B.

La *Brășăuți*, comuna Dum-brava Roșie, urme din epoca bronzului.

Dărmănești, lângă Piatra, pe locul Școlilor Normale, urme din epoca getc-ro-mană.

Pe *Dealul Bisericii*, din Turturești, material din „Cu-cuteni B", din La Tène și medieval.

În satul *Popești*, din comuna Căciulești, așezare din La Tène.

Pe *Dealul Morii* din Uscați, comuna Războ-ieni, *idem*.

La *Chirilași*, *Poieni*, aceiași comună, La Tène și medieval.

La *Păr*, *Poieni*, ceramică pictată stil B și medieval.

La *Fagani*, satul Marginea, din Războieni, material ce pare a fi din epoca bronzului.

Pe *Cetățuia* de pe Valea Albă și la Soci, în apropiere, ceramică stil B și medieval.

Pe *Cetățuia Bălușeni*, din Țibucanii-de-Sus, așezare cu ceramică stil B și La Tène.

Poiana din Deal, în apropiere, același material.

Capul Dealului-Rădeni, același material și in-teresante urme medievale.

Pe *Islaz-Rădeni* și la *Dealul Comorii*, același material.

Pe *Movila Găunoasă* sau Movila Cohlacului și la *Ingărești*, comuna General Averescu, foastă Uricheni, urme din La Tène și medieval.

Pe *Pârâul Herlei* și pe *Pârâul Sărata* din Răucești se vădesc două așezări La Tène.

Pe *Dealul Osoiului* din Vânătorii Neamțului, pe *Dealul Brașovani* din Ghindăuani și pe *Dealul Tarnița* din comuna Dragomirești sânt așezări cu ceramică „Cucuteni B".

Pe *Dealul Mogoaei* din Ghindăoani, în *Homi-ceni* și în *Siliștea* din Hlăpești, La Tène și medieval.

La *Lupărie* și pe *Dealul Cheșchet*, din Drago-mirești, ceramică pictată, stil B.

În comuna *Grumăzești*, o stațiune neidenti-ficată.

În *Branișteș*, spre Bârjoveni, ceramică La Tène.

Poiana Mare din Bârjoveni și pe *Dealul Staniștea* din Bălușești, așezări cu ceramică stil B.

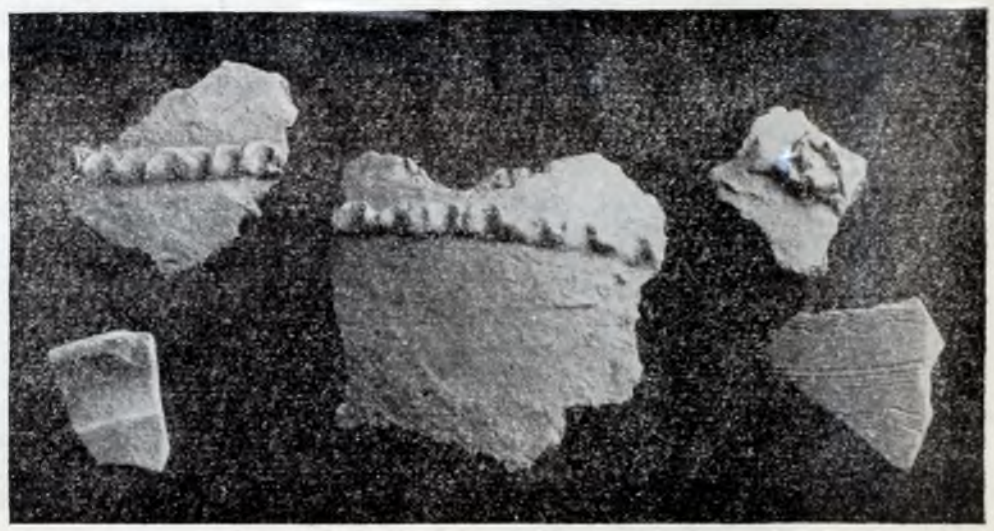

Fig. 73

În satul *Mănăstirea Bistrița* s'au găsit două interesante topoare de piatră.

Pe *Dealul Viei*, în satul Poloboc din Rădiu, ceramică pictată stil B, și pe terasa Cracăului din *Doina*, comuna Dochia, cioburi caracteristice La Tène.

Din Țibucani, Muzeul păstrează un frumos

topor de bronz, tip „*à douille*", cum și un vârf de lance din același metal [1].

Toporul are o lungime de 110 mm., îmbucătura

Fig. 74.

largă de 50 mm., iar lățimea tăiușului de 45 mm. E o piesă masivă, 300 gr. greutate. Scobitura în care întra coada merge numai până la jumătatea uneltei. Margenea îmbucăturii e dreaptă, fiind conturată de o proeminență în formă de inel, cu o gaură mică pentru cuiu și cu o tortiță (fig. 75.

Pe ambele laturi se vede o podoabă formată din două nervuri paralele asemenea unui V cu vârful ascuțit spre tăiuș.

Acest fel de topoare reprezintă o evoluție a topoarelor mai vechi, de bronz, care erau prevăzute câte cu două labii, sau acelora ce se prindeau în toporâște, intrând în ea ca o pană [2].

Lancea de la Țibicani are forma unei frunze de salcie, de o tehnică elegantă, asămănătoare tipului 2 descris în „Depositul de la Drajna-de-Jos", de d. profesor I. Andrieșescu, în revista *Dacia*, vol. II, p. 358.

Arma are o lungime de 93 mm. și o lățime, unde ovalul e mai desvoltat, de 30 mm. Mănunchiul în care coada se îmbuca e rupt. Ca podoabă, sulița are trei nervuri, care pleacă răsfirate din mănunchiu și se prelungesc spre vârf, apropiindu-se în unghiu ascuțit (fig. 73 *d*).

Tot din Țibucani e și toporul de piatră, dibaciu șlefuit și bine păstrat, care se vede în fig. 73 *c*.

* * *

Un gospodar din Dumbrava Roșie, de lângă Piatra, mânând boii la arat în țarina satului Brășăuți, pe terasa mijlocie a Bistriții, i se oprește plugul într'o coșcogeamite lespede. Socotind că dedesupt trebuie să fie o comoară, scoate, ajutat de toți ai casei sale, piatra din pământ, scoate și pe celelalte lespezi, pe care cea d'întâiu era așezată, și, desamăgit că n'a găsit comoara așteptată, strică oalele ce erau pline cu cenușă și cu bucăți de oase arse, împrăștie așchiile de cremene și sfarmă și acele de aramă, încercând să vadă dacă nu sânt cumva de aur. Peste noapte, alții, cari nădăjduiau să fie mai norocoși, împrăștie și ce mai rămăsese, luând cremenele pentru scăpărat.

După trei ani de la întâmplare, aflând de

Fig 75.

mormântul găsit la Brășăuți, am cules pietrele și le-am așezat la Museu, întocmai așa cum au fost găsite în pământ. E probabil un dolmen

[1] Amândouă, donate Museului de d. V. Munteanu din Țibucani.

[2] I. Andrieșescu, *Asupra Epocii de Bronz în România*, p. 12.

din epoca bronzului. Coloarea cioburilor, din care am mai putut vedea câteva, ar adeveri această epocă.

Mormântul, după mărturiile cercetate, era așezat în direcția Nord-Sud, fiind compus din patru lespezi ce formau pereții, iar a cincea stătea de-asupra, fără să acopere în întregime mormântul. Lespezile laterale au o lungime de 1 $^1/_2$ m. și o înălțime de aproape 60 cm. Lespezile de la fund au o dimensiune de 75 cm. pe 60 cm. Cea care formează acoperișul are o lățime de 1 m. pe 0.95.

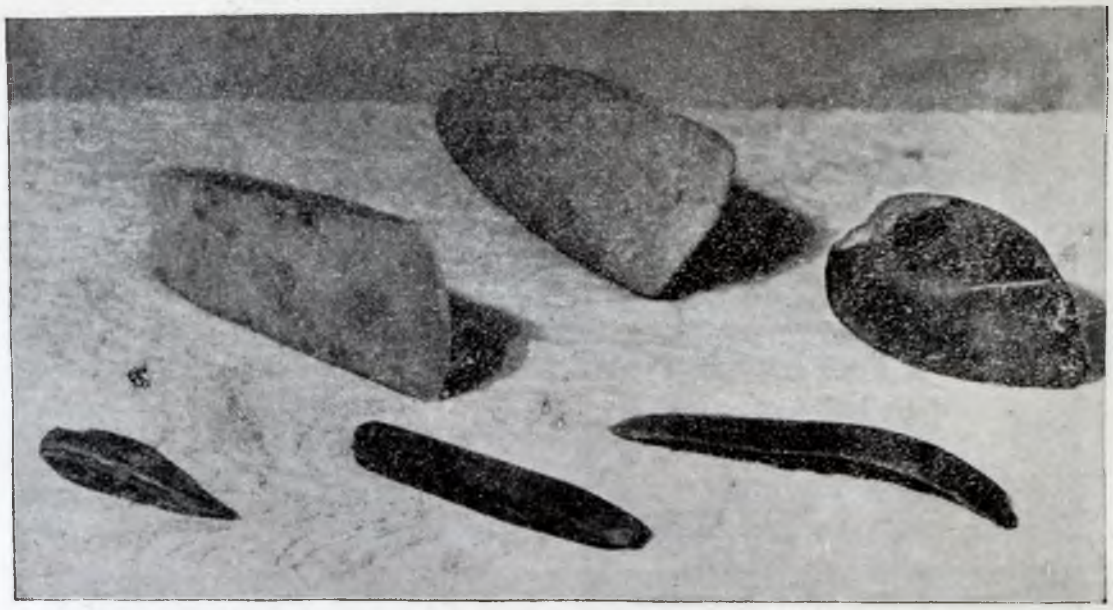

Fig. 76.

Cioburile, de coloare neagră și împodobite cu săpături, erau de două-trei neamuri, ca grosime.

La o mică depărtare de acest loc se află o movilă de vre-un metru și jumătate de înaltă.

* * *

Museul din Piatra mai păstrează și câteva obiecte din afară de cuprinsul județul Neamț:

Câteva cioburi și vase dintr'o bogată stațiune din Târgul-Ocnei. De și stațiunea a fost distrusă prin plantarea unei vii, totuși în spațiile de pământ nelucrat se mai pot scoate lucruri de samă, ca acele două boluri și cupa de forma unui coif cu fundul plat (fig. 77). Obiecte de un deosebit interes științific, găsite în această stațiune, au fost culese prin grija d-lui dr. Iacobovici, profesor universitar, și așezate în Museul școlii primare de băieți no. 1, „Grigore Ghica", din Târgul-Ocnei. Cercetări sumare științifice au fost făcute, în 1937, de d. Radu Vulpe[1].

Ciobul (fig. 78) din gura unui vas, găsit tot

Fig. 77.

în această stațiune, are un desemn romboidal din linii negre pe fond gălbuiu, asămănător în totul cu infloriturile așa de caracteristice de pe gulerele cămeșilor bărbătești în regiunea muntelui din Moldova-de-sus, Bucovina și Nordul Transilvaniei. Motivul acesta romboidal este aproape

[1] Cf. *Figurine thériomorphe, Cucuteni B*, în revista *Ypek*.

fundamental în ornamentica populară din regiunile de mai sus și chiar în restul țării, spre deosebire de popoarele cu care ne învecinăm, unde acest motiv lipsește. Să fie aceasta o întâmplare, sau e mai curând dăinuirea unei străvechi tradiții?

Fig. 79 ni arată un topor găsit în comuna Racova, vecină cu Buhușul. Toporul, din piatră foarte dură, negricioasă, a fost rupt la muche, drept pe unde avea făcută gaura spre a i se pune coadă. Atât de mult prețuia, pentru omul primitiv, o astfel de unealtă, — de altfel artistic lucrată —, încât s'a încercat să-i poată face o altă gaură, pe care n'a terminat-o.

Un alt topor-măciucă, din același soiu de piatră, modelat cu îngrijire, s'a găsit în satul Băsești, din județul Bacău. Toporul acesta se vede în figura 76-a, unde, alături, e un alt topor de formă cilindrică, întâmpinată foarte rar. Unealta aceasta, șlefuită frumos dintr'o piată dură, vineție, a fost găsit în satul Mănăstirea Bistrița și dăruit Muzeului de d. învățător Florea.

Din satul Cristești, județul Baia, Muzeul păstrează o amforă aproape întreagă, dăruită de d. institutor Frițescu, din Târgul-Neamțului.

* * *

Urme de viață medievală se găsesc foarte adesea în pământul județului Neamț. Astfel aproape nu e țarină, care să poarte numele obișnuit în popor de „în siliște", unde să nu se vădească aproape de suprafața pământului cioburi vechi cu smalțuri foarte bune, mai ales în galben, verde, roș și mai rar albastru.

Fig. 78.

În regiunea Războienilor, pe Valea Albă, se găsesc numeroase arme, — rămase de sigur pe urmele cunoscutei lupte dintre Ștefan-cel-Mare și Turci, — lucrate din fier: vârfuri de lance, halebarde, ghiulele, pinteni și săbii de forme variate. Multe din aceste obiecte s'au irosit, transformându-se de săteni în obiecte de folos casnic, seceri, topoare și cuțite.

Muzeul din Piatra păstrează două săbii din acestea: una, curbă, lungă de optzeci și nouă de centimetri și lată de trei centimetri, fără mâner, care va fi fost din lemn. Cealaltă e dreaptă, cu capătul mânerului terminat într'un pătrat cu colțurile tăiate și fixat cu un nit bătut în mijloc, unde formează, pe amândouă fețele, câte o proeminență. Mânerul, din fier, are o lungime de

Fig. 79.

douăzeci de centimetri, sabia fiind ascuțită pe amândouă părțile. Cea mai mare parte din lamă a fost tăiată la un fierar, care a făcut din ea o secere.

O altă spadă de fier[1] (fig. 80) are o lungime de un metru cu mânerul de douăzeci și cinci de centimetri. Lățimea e de șase centimetri, cu cinci jghiaburi de-a lungul lamei cu două tăiușuri.

Sabia aceasta, găsită în pământ la Boura-Fârțigi, sat din comuna Hangu, pe cunoscutul drum de penetrație săsească Bistrița-Tulgheș-Valea Hangului-Crăcăoani-Târgul Neamțului[2], este, cred, încă o dovadă a acestei influențe străine, datorită căreia au luat naștere primele noastre târguri din Moldova de supt munte, încă înainte de descălecat. Alte dovezi am de dat spre aceasta: toponimia ce dăinuiește și astăzi de-a lungul acestui străvechiu drum: Sasca, Săscuța, Dealul Sasului, Cetățuia, Cetățica, cetatea Altanul, care vor fi fost niște întărituri de lemn pentru apărarea acestui drum, întărituri din care n'a mai rămas nimic, nicio urmă. Tot în această regiune, nu cu mulți ani în urmă, s'a găsit în pământ, pe Schit, un sat din comuna Hangu, o cămașă de zale.

Fig. 81 represintă o cruce de bronz, găsită

[1] Se poate vedea în Muzeul școlii primare din satul Gura Hangului.

[2] Revista *Boabe de Grâu*, n-l 3 din 1934, articolul „Cetatea Neamțului", de preotul C. Matasă.

într'un mormânt vechiu, cu prilejul săpăturii ce s'a făcut în jurul bisericii Sfântul Ioan din Piatra (cunoscutul monument zidit de Ştefan-cel-Mare,

Fig. 80.

la 1498), acum mai în urmă, spre a i se consolida temelia.

Crucea este la fel cu cea găsită de d. profesor P. Nicorescu, de la Universitatea din Iaşi, în săpăturile din Dobrogea [1].

Crucea găsită la Piatra înfăţişează doar o jumătate din ceia ce era ea odinioară, adecă una din feţele care la un capăt se îmbinau în balamale, care se şi văd în piesa noastră, închizându-se ca o cutie, unde erau închise o parte din moaştele unui Sfânt sau o părticică din lemnul sfânt al Crucii Mântuitorului. Era deci o cruce-talisman, ce se punea în mormânt pentru uşurarea sufletului. E mai probabil, socot, că aceste cruci-relicvarii erau făcute pentru morţi, iar nu spre a fi purtate de cei vii, de oare ce în morminte se şi găsesc, fiind lucrate rudimentar, turnate din bronz.

Crucea noastră are o lungime de optzeci şi cinci de milimetri, cu braţul curmeziş de şaizeci şi şapte de milimetri. Lăţimea braţului mai lung e de nouăsprezece milimetri, a celui scurt numai de şaptesprezece milimetri. Pe braţul lung se vede chipul Maicii Domnului, iar pe capetele celor trei braţe superioare se află câte un medalion cu Sfinţi, probabil Evangheliştii. Lucrarea e lipsită de orice artă, de abia distingându-se imaginile.

Acest gen de cruci se fabricau în Palestina, începând de prin secolul al IV-lea, pentru pelerini, iar folosirea lor n'a durat mai târziu de acest secol al XIV-lea [1].

În judeţul Neamţ se găseşte şi un număr mare de „movili", din care până în present n'a fost cercetată niciuna.

Despre unele din ele vorbesc hotărniciile de prin veacul al XV-lea, cum e: Movila Găunoasă, Movila Iucaşului, Movila Răbâia şi Movila sau Comoara Urlatului.

O însemnătate deosebită mi se pare însă că o au cele trei grupe de movili de pe valea Ozanei, în dreptul Braniştei, de pe drumul ce duce la Mănăstirea Neamţului. Două grupe au câte şapte, iar a treia grupă e formată din vre-o patru movili. Grupele sânt aproape una de alta, iar movilele dintr'o grupă n'au o distanţă mai mare de trei-patru metri între ele. În medie, înălţimea

Fig. 81.

lor nu trece de doi metri, iar diametrul basei de zece-doisprezece metri.

[1] *Une croix-reliquaire de Dobroudja*, Bucureşti.

[1] *Ibid.*

Cioburile rari, găsite la suprafață, nu pot spune nimic. Până la facerea unor sondagii, nu se poate afirma ce cuprind, sau poate vor fi un simplu fenomen natural.

CONCLUSII.

Cercetările de până astăzi in județul Neamț au dus la descoperirea a nouăzeci și patru de localități cu așezări din diferite epoci: patru din cultura pre-cucuteniană, opt cu ceramică pictată stil A, patruzeci și cinci cu ceramică stil B, șapte din bronz și treizeci și opt din epoca fierului, în general La Tène. Un număr de patru-cinci nu s'au putut determina în chip mai precis. Așezări necunoscute incă în această regiune nu pot fi mai multe decât zece-cincisprezece.

Mai toate stațiunile din A, B și din bronz sânt pe înălțimi ce variază intre patru sute cincizeci și șase sute cincizeci metri, pe când, la cele din epoca fierului, douăsprezece sânt pe locuri ceva mai inalte, iar restul, așezate în vale pe lângă ape.

Așezările la Neamț sânt în genere sărace în material, afară de cele cu ceramica pictată stil A și de vre-o zece din cele cu ceramica de stil B. În multe din B, de și cu material bogat, stratul fiind la suprafață, materialul este cu totul degradat din pricina lucrărilor agricole, cum se vede la Borșeni, Dealul lui Tănase, Dealul Molnei, Dealul Brașovanului, Dealul Bolovoaia și Petricani. În majoritatea așezărilor din B, ceramica e rară și rău păstrată, de oare ce pasta a fost incomplet arsă. Fiind făinoasă, decorul pictat sau incis s'a șters cu totul. În casul acesta sânt, mai ales, stațiunile așezate imediat supt munte, pe înălțimi mai mari, intre cinci și șase sute de metri. În altele, cum e cea de la Goșmani și de pe Piciorul Bordeielor, de și stratul de chirpiciu e gros, ceramica e extrem de rară.

Oamenii ceramicei pictate stil A au avut așezările limitate la un spațiu restrâns, de cel mult o jumătate de hectar; cele din stilul B sânt mult mai intinse, circumscrise, totuși, la un spațiu limitat, în afara căruia nu se mai găsesc urme de locuințe.

În epoca fierului așezările incep a se răspândi, părăsind „cetățuile", spre a se forma primele sate, cu spații mai mari între case.

Oamenii ceramicei pictate se pare că duceau o viață mai legată de locul pe care se așezaseră și chiar mai indestulată, dată fiind bogăția inventariului casnic în dărâmăturile locuinților. Stratul gros al acestor dărâmături, din epoca ceramicei de stil A, dovedește dăinuirea indelungată pe același loc, iar simțul artistic cu care-și făuriau și impodobiau vasele, arată o rasă superioară de oameni, cu mai vechi tradiții de cultură, ale căror inceputuri nu s'au născut pe locurile noastre.

Celor d'intâiu oaspeți ai acestui pământ, oamenilor ceramicei pre-cucuteniene și celor ai ceramicei stil A, puțini la număr, li-au urmat un alt val de triburi, plecat poate din același trunchiu, din același centru de civilisație, dar cu tradiții câte odată deosebite. Aceștia sânt locuitorii celor mai bine de patruzeci de așezări cu ceramica de stil B. Epoca de transiție intre A și B este represintată prin strat aparte numai într'o stațiune, la Traian, iar printr'un amestec din aceste două culturi, la Horodiștea-Calu. Transiția, deci, nu s'ar fi petrecut pe locurile noastre.

S'ar mai părea apoi că triburile ce au urmat, — în epoca bronzului și a fierului —, să locuiască acest pământ, au dus o viață mai puțin așezată decât a înaintașilor și in același timp mai simplă și mai sărăcăcioasă.

În ceia ce privește așezările medievale, cu mult mai multe decât cele despre care se pomenește în această lucrare [1], se poate face dovada, cel puțin pentru unele din ele, a legăturii lor cu epoca anterioară din La Tène. Aș putea da un exemplu spre dovadă: amestecul in unele locuri al ceramicei din La Tène cu cea medievală, și in care vasele de lut medievale au gura plată, lățită mult în afară, purtând ca decor aceleași linii săpate, făcute la roată, în zigzag sau șerpuind. Pasta nu mai este vineție, ci roșietecă și cam nisipoasă, cum e in genere ceramica veche medievală. Săpături sistematice in aceste stațiuni, vor da fără îndoială, — în această privință, — date mai precise și mai bogate.

Interesantă de remarcat e și constatarea că în șase-șapte așezări medievale se observă, în impodobirea vaselor mai mici de lut, tradiția preistorică a liniilor de pătrățele săpate, făcute in pasta moale cu un instrument dințat.

[1] Un studiu mai complect al satelor medievale din județul Neamț sper să-l pot face odată cu cel al toponimiei din această regiune.